RAJMUND KUPAREO

BALADA IZ MAGALLANESA

Čitalac će više puta na ovim stranicama naići na spominjanje hrvatskih iseljenika u Južnoj Americi. U pripovijetci »Balada iz Magallanesa«, posljednjoj u knjizi, koja je dala naslov cijeloj zbirci, pisac doživljuje neposredan susret ne samo s još živim našim zemljacima koji su, pritisnuti nuždom, napustili djedovska ognjišta i domovinsko tlo i pošli u potragu za boljim životom, nego i s onima koji već davno u tuđoj zemlji snivaju vječnim snom. Hrvatski natpisi na grobovima koje je posjetio, prisjetili su ga domovine razasute po svijetu. Njemi razgovor s križevima nad glavama pokojnika bio je uzbudljiviji od sastanaka i saobraćanja s iseljenicima koji su još u životu. Pisac se ne plaši transponiranja tih utisaka u umjetničku zbilju i preuzima na sebe odgovornost ako ga zbog toga netko obilježi oznakom »romantik«.

Seoba hrvatskog žiteljstva u prekomorske krajeve (nisu to bili pojedinačni odlasci, već prava preseljenja, jer su odlazile čitave obitelji) nalazi se doista u drugom pripovjedalačkom sloju, ali nas jednako uzbuđuje, ako ne i više, od onoga što nam pisac iznosi u glavnoj temi.

20. 9. 1893.

25,00

Rajmund Kupareo

BALADA IZ MAGALLANESA

DOMINIKANSKA NAKLADA »ISTINA«

BIBLIOTEKA »TRAGOVI SVJETLA«

Knjiga 2.

Urednik
TONČI DEŠKOVIĆ

Zagreb, Kontakova 1

Rajmund Kupareo

BALADA IZ MAGALLANESA

KUP
b

ZAGREB 1978

CRTEŽI: Akad. slik. RUŽICA DEŠKOVIĆ

310.261
886.2-3

GRADSKA KNJIŽNICA
886.2-3

Pripovijest o pripovijestima

Kad sam prošle godine o božićnim blagdanima posjetio obitelj jedne članice svog nekadašnjeg dječjeg pjevačkog zbora, iznenadio sam se doznavši da su njezina djeca desetak godina starija nego je bila ona, kad je svojim baršunastim altom znala privući pažnju crkvene zajednice.

Bor je bio ukrašen i rasvijetljen. Starija je kćerka mijenjala ploče na gramofonu i pitala koju bih božićnu pjesmu najradije htio čuti.

—»Sad, pastiri, potecite malom Isusu!«, od I. Zajca — rekoh.

— Baš tu nemamo, mama! — obrati se Jelena majci.

— Imali smo je, ali moje djevojke lako zagube stvari. Uvijek su u žurbi. Ostavi gramofon na miru! Ja ću već pronaći tu ploču, a sad nas pusti da razgovaramo. Pater zna zanimljivo pričati. Eh, gdje su ona vremena, kad smo se znale skupiti oko njega, a on nam prepričavao sadržaje novela i romana i tako rješavao naše školske zadatke, a da toga nije bio ni svjestan — govorila je s nostalgijom gospođa.

— Sigurno vam je govorio o »Dunji u kovčegu«, o sanjarki Rođenoj, njezinom slatkomedenom Dušanu i o njihovim još čudnijim saučesnicima, Kristini i Rječaninu, kojemu sam zaboravila ime.

— Mirko — nadoda gospođa.

— Točno — prihvati Jelena. — Sve nekakvi uzdisaji i romantika!

— Bolje, svakako, nego tvoj »Voss« koga toliko voliš. Misliš da ga nisam pročitala? Zar i to nije romantika? Laura i Johann mogli bi se zvati Rođena i Dušan. Nego, pater, pričajte nam nešto iz svog života, iz vaših doživljaja. Vi ste, čujem, mnogo putovali.

I tako sam prvi put ispričao nekoliko pripovijesti koje se nalaze u ovoj knjizi. Opazio sam da su me slušali sa zanimanjem, napose najmlađi članovi obitelji.

— Je li sve to bilo tako kako ste ispripovijedili, — zapitao me na kraju Jelenin tata, po struci ekonomist, koji je u svemu želio vidjeti »stvarnost«.

— Nitko nije ispričao jedan događaj dva puta na isti način — pokušao sam mu objasniti. — Događaj nije isto što i doživljaj. Za pripovijest je važno da doživljaj ne gubi vezu sa zbiljom. Pripovijetka nije isto što i bajka, koja govori o nečem izmišljenom. Za pripovijetku je značajan onaj gramatički predmetak »pri«, kojim označujemo da se nešto nečemu pridodaje, priključuje. I bajka, kad se obistini u nekom konkretnom slučaju, prestaje biti bajka. Ona u zamisli i riječima pisca postaje pripovijetkom; ulazi u povijest, a povijest se bavi zbiljskim, a ne izmišljenim događajima. Ali pustimo teorijska pitanja, koja malo kad nailaze na sveopću suglasnost! Događaji koje sam vam ispričao istiniti su; nisu istinita imena, a misli i osjećaji nosilaca događaja tek su naslućeni. Svaki je od ovih doživljaja poslužio da u njemu u-vidim (intuiram) neki ljudski problem. A taj nadilazi prostor i vrijeme. Događaje nisam izmislio, ali su prošli kroz cjedilo općeljudskih briga i težnji tako da su izgubili svoje posebničke oznake.

— Ne slušajte mog tatu! — reče najmlađa, Biserka. — On traži da mu donesem, i to na papiru, račune svojih izdataka, a ne sluti da se i računi dadu »udesiti« kao i događaji.

— Računi su jedno, a ljudske sudbine drugo — odgovorio sam Biserki. — Računi se pišu i zaboravlja-

ju; ovo što sam ispripovjedio živjelo je, a živi i danas jer se sudbine ponavljaju.

Nisam ispričao sve odjednom, nego u nekoliko sastanaka. Čitatelji imaju pred sobom deset pripovijesti koje su najprije bile izgovorene u intimnom, obiteljskom krugu. Zahvaljujem od srca gospođi, njezinom suprugu i djeci na podstreku i pažnji, jer bez tog sudjelovanja ne bih napisao slijedeće stranice koje su dijelom i njihovo djelo.

Zagreb, o Uskrsu 1978.

Dnevnik

Ni do danas nije istražena dubina ženskog srca.

F. M. Dostojevski, Bjesovi

Ovaj bi događaj mogao započeti kao u starim pričama: »Bila jednom djevojka, a zvala se Gabrijela«. Ali ovo nije priča . . .

Njezin je lik još i danas svjež u mom sjećanju, iako je od tada prošlo preko trideset godina. Srednje visine, plave kose i očiju, živahna i uvijek vesela. Studentica španjolskog jezika i književnosti na fakultetu gdje sam predavao. Nikad nije izostajala s predavanja estetike; napose ju je zanimala estetika pjesništva; naime, i sama je pisala pjesme. Njezine pjesme nisam nikada čitao jer ih je skrivala u svom dnevniku. »Pjesme su dio mene i ostaju sa mnom. Poslije moje smrti nek se drugi smiju čitajući moje tugaljive stihove, ali to neću dopustiti dok sam živa, jer život je radost« — rekla mi je kad sam je jedan put zamolio da mi pokaže svoj dnevnik. Pokazala mi ga je, ali samo izvana.

Jednog sam se jutra uspinjao na drugi kat fakulteta upravo kad je Gabrijela žurno silazila niz mramorne stepenice. Pjevuckala je i smješila se. Zaustavih je:

— Neobično ste veseli jutros, gospođice! — rekoh. Gabrijela se zacrvenila kao čileanski cvijet copihue. — Da vas nije možda Kupido ranio u srce?

— O ne! Ja studiram španjolsku književnost — odgovori bezazleno.

— Pa što onda? Nema veze jedno s drugim.

— Ima, jer bi se on morao zvati Cid... Cid Campeador — smijala se Gabrijela i poletjela niz stepenice.

Nakon nekog vremena počela je izostajati s predavanja. Proširio se glas: Gabrijela je teško bolesna. Posjetile su je njezine kolegice. One su donijele vijest: Gabrijela putuje u Njemačku radi nekakve operacije. Pozvala ju je neka daljnja rođakinja, filmska glumica, koja ima isto prezime, jer je Gabrijelin tata, već pokojni, bio Nijemac, a majka Čileanka. Nitko nije znao točno što je Gabrijeli. Kasnije se doznalo da joj je ugroženo srce, a time i njezina ljubav.

Svima je bilo tužno bez Gabrijele. Nedostajao je njezin zvonki smijeh i glas. Pjevala je u fakultetskom zboru. Zadnji put sam čuo njezin solo **Quoniam Deus magnus Dominus et rex magnus super omnes deos** iz **Cantate Domino**, Vincent-a d'Indy. Bilo je to na promociji njezinih diplomiranih kolega i kolegica.

Vratila se iz Njemačke nakon tri, četiri mjeseca dobro oporavljena i nastavila studij. Pričala je »čudesa« o novoj Njemačkoj, o tamošnjem blagostanju, a napose o srdačnom prijemu svoje rođakinje. I opet je Gabrijela postala »stara« Gabrijela: vesela i nasmijana. Bilo mi je čudno da ništa ne govori o svojoj operaciji, a ja se nisam usudio da je nešto zapitam.

— A Vaš dnevnik, Gabrijela?

— Nosila sam ga sa sobom. Zapisala sam mnogo doživljaja iz Njemačke, napose iz bolnice. Primarius je znao bolje španjolski nego ja njemački jer on skoro svake godine provodi praznike u Španjolskoj. Divan čovjek! I moja rođakinja natuca pomalo španjolski.

— Biste li mi ipak pročitali koji redak iz Vašeg dnevnika da i ja obnovim uspomene na ta »čudesa«?.

— Oprostite — rekla je tiho, ali odlučno — to su moje tajne.

Prolazili su dani. Gabrijelu sam rijetko kada susretao. Jednog je jutra ušla u dekanat njezina majka. Izmorena i zamišljena. Nije lako uzdržavati kćer na sveučilištu, a biti udovica. Raspričala se o svom životu. Teški su brakovi između doseljenika i domorodaca. Njezina jedina utjeha i nada bila je Gabrijela, ali, nažalost, ona je bolesna. Morat će opet na operaciju i to što prije. Ponovno putovanje u Njemačku liječnici ne savjetuju. A i troškovi su veliki. Osim toga, i ovdje ima izvrsnih kirurga koji poznaju Gabrijelu i koji će sve učiniti da joj produže život. Uostalom, to su učinili u Njemačkoj. Bilo mi je jasno da jadna žena ne zna od čega Gabrijela boluje pa je nisam htio ni pitati. Kanio sam o tome razgovarati s nekim kardiologom.

Nakon nekoliko dana Gabrijelina me majka telefonski nazvala i zamolila da što prije posjetim njezinu kćerku u bolnici. Odmah sam se odvezao u bolnicu. Sestra bolničarka je upravo izlazila iz Gabrijeline sobe. Rekla mi je da je stanje bolesnice beznadno. Vidjela je da sam svećenik pa doda:

— Ne brinite se za nju. Kapelan ju je ispovijedio i pričestio prije operacije, a jutros joj je podijelio i bolesničko pomazanje.

— Da li bih je ipak mogao vidjeti?

— Nije potrebno — reče uljudno bolničarka. — Ona se ionako nije osvijestila. Nema nade da će izdržati. Uostalom, ja vam to ne mogu dopustiti bez znanja sobnog liječnika.

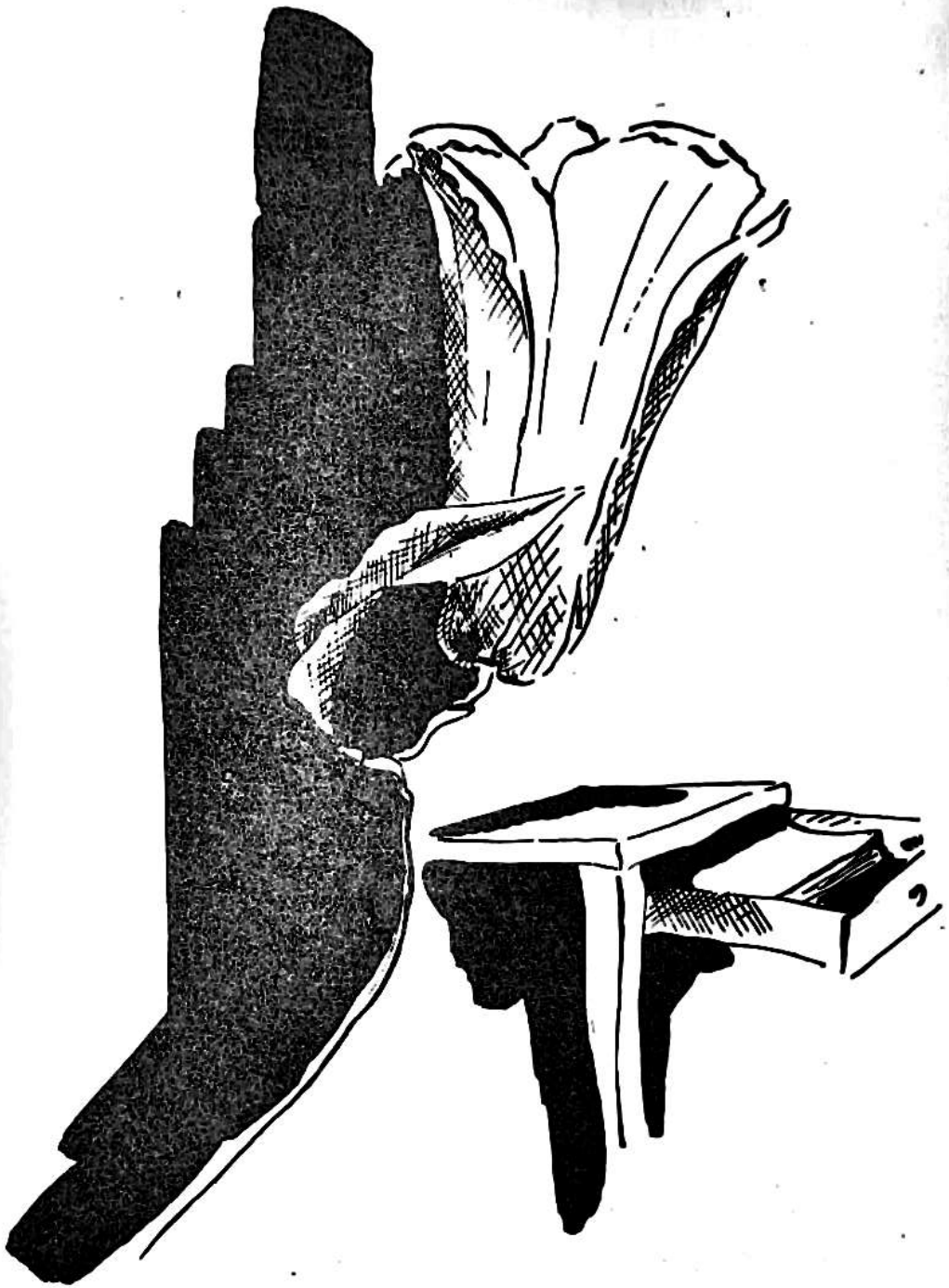

Liječnik me upozorio da je Gabrijela u komi. Ušao sam i sjeo do njezina kreveta. Disala je sporo; oči su joj bile zatvorene, a usnice lagano podrhtavale. Ruke je imala izvan pokrivača. Na noćnom ormariću stajao je buket divnih copihuea. Znao sam da je beskorisno zvati Gabrijelu. Ona je već bila na razmeđu ovozemnog života i vječnosti. Zamislio sam se. Sjetio sam se nekog kršćanskog filozofa koji kaže da čovjek živi »na horizontu svijeta i vječnosti«, a Gabrijela je bila upravo u času kad se prelazi ta sudbonosna crta. Uvjeren sam da je bila potpuno spremna za taj korak. Ako sam ikada sreo djevojku bez zlobe i spremnu na žrtvu za svakoga, to je bila Gabrijela. Kamo ide Gabrijela? Njezino izmučeno tijelo ne može zadržati duh koji je stvoren za vječnost. Sva naša filozofska razglabanja o vremenu ovdje prestaju. Od ona tri stara, mučna pitanja: odakle smo, zašto smo tu i kamo idemo, sada preostaje ono posljednje. Kamo ide Gabrijela? Ona je vjerovala, ljubila i nadala se. Sada kreće ususret ljubavi, koja vječno traje i koju ne može oslabiti ni bol, ni razočaranje, ni vrijeme. A mi koji se toliko mučimo da nešto postignemo u vremenu, zar se ne varamo? Ako vječnost ne daje obilježje našim djelima, uzalud se mučimo. To me je Gabrijela poučila na samrtnoj postelji. Možda je ovo bila moja najbolja meditacija u životu.

Vrijeme je naglo prolazilo. Pogledao sam na sat. Već više od pola sata tu stojim bespomoćno. Da molim? Bolje je da ona moli za mene.

Htio sam se dignuti, kad u poluotvorenom pretincu noćnog ormarića opazim neku knjigu. Nagnem se, a to Gabrijelin dnevnik. Prepoznao sam ga po koricama. Izvadih ga iz pretinca i otvorih prvu stranicu: »Bože, daj da budem svima na radost, makar ja mnogo trpjela i plakala«. To je bio »moto« Gabrijelina života. Danas više nisam siguran navodim li ga doslovce, ali njegov sadržaj je točan.

U to ne sumnjam. Nisam htio dalje čitati. Odložio sam dnevnik u pretinac da ne povrijedim Gabrijelinu »tajnu«. Kanio sam kasnije zamoliti njezinu majku da mi ga posudi. Nažalost, dnevnik nije dospio u majčine ruke... Tko je taj sretnik koji je mogao zaviriti u povijest njezine duše? Vrijeme će i to otkriti.

Nisam mogao dalje izdržati. Digao sam se, poljubio Gabrijelinu ruku i izišao. Na hodniku je stajalo nekoliko njezinih prijateljica. Nisu me ništa zapitale. A ni ja nisam bio duševno jak da išta rečem. Otišao sam suznih očiju.

*

Prošlo je od tada par godina. Gabrijelini kolege i kolegice diplomiraše i pozvaše me na zakusku u kuću jednog njihovog kolege. Bila je to lijepa jednokatnica, građena u kolonijalnom stilu, s dvorištem unutar kuće; oko dvorišta, puna cvijeća i malih stabala, redale su se sobe do kojih nije dopirala buka s ulice. Najprije smo se zadržali u tom dvorištu da popijemo aperitiv, a taj je, po običaju, bio ugodni **piscosauer***. Nakon par čašica tog pića razvežu se jezici i grla. Pjevanje je logički učinak **piscosauera.** Tako je i te večeri bilo sve veselo u kući. A poslije zakuske se plesalo. Ja sam sjedio u predsoblju i čekao da se parovi malko umore. Ali nisam morao dugo čekati jer je mladića bilo mnogo manje nego djevojka, pa su se ove, jedna po jedna, sletjele oko mene da čavrljaju.

— Šteta što ne znate plesati! — započne jedna.

— A sve kad bih i znao, ne bih ništa riješio jer vâs djevojaka ima dvostruko više nego mladića — rekoh šaleći se.

* Uobičajeni čileanski napitak pripremljen od limuna, šećera i blage rakije »pisco«, nazvane po peruanskom gra- Pisco, gdje se ta rakija počela proizvoditi.

— Imate pravo — odgovori mi. — To je naš veliki problem u Čileu: previše žena, malo muškaraca.

Dočuli to mladići pa se i oni skupili oko mene. Znao sam da će sada započeti čileanska **copucha** (šaljivo ogovaranje) i da ni jedan profesor neće biti pošteđen, pa ni ja. A ta se **copucha** pjeva u stihovima uz gitaru. I da »ovjekovječimo« naš posljednji susret, domaćin, brat Gabrijelinog kolege, napravio je mnoštvo fotografija, jer je po zanimanju bio fotograf. I ja sam sačuvao jednu sliku: zamislite Jesen ili Zimu u Proljeću. Eto, to sam ja na toj slici.

Mene je mučila jedna uspomena. Ugodno čavrljanje se nastavilo: »Oh, kako bi bilo lijepo da je i Gabrijela s nama!«, rekao sam.

Nastade tajac, a onda se javi mlada žena, koju nisam poznavao:

— Ali tada ja ne bih bila s vama!

Bila je to supruga domaćina, brata Gabrijelinog kolege koji nas je pozvao na zakusku. Ovaj je odmah prihvatio:

— Oprostite, nisam Vam predstavio svoju šurjakinju. To je Inés, žena mojeg brata Juána.

— Ali kakve ona ima veze s Gabrijelom?

— To će vam Juán rastumačiti.

Po šaputanju djevojaka zaključio sam da sam ja jedini koji ne znam za tu zagonetku. Juán me zamoli da prijeđemo u susjednu sobicu. Bila je puna fotografija i cvijeća. Sve je bilo u savršenom redu.

— Vama izgleda čudna Inesina upadica. Ipak to nije nikakva zagonetka. Već je prošla godina dana da smo se vjenčali. Imamo i krasnu kćerkicu, Ari-

ciju, nazvanu po djevojci iz Racinove Fedre. To me podsjeća na Gabrijelu, jer je i njezin život bio prava tragedija. Ja sam dugo vremena bio Gabrijelin »dečko« (Juán je upotrijebio čileanski izraz **pololo**). Planirali smo naše vjenčanje, ali sam najprije želio završiti studije. Postao sam filmski režiser, a onda sam ustanovio da to zvanje nema mnogo izgleda u Čileu. Možda jedini čileanski film vrijedan spomena jest Kovačevichev »Morir un poco«. Čini mi se da je Kovačevich hrvatskog podrijetla. Ja pak nisam htio »morir por completo«, pak sam se dao na fotografiranje. A ni time ne bih mogao uzdržavati obitelj. Zato sam prihvatio očevu ponudu da budem činovnik u njegovoj prodavaonici namještaja. To je daleko unosnije nego baviti se umjetnošću. Inés sam upoznao poslije Gabrijeline smrti. Plaha je i tiha kao Gabrijela. Ona je zapravo moja druga žena. Prva je bila Gabrijela.

— Kako? — zapitao sam začuđeno.

— Tužna je to priča. Da potvrdimo našu ljubav, ja sam Gabrijeli, dok je ležala u bolnici, predložio da se vjenčamo. I to smo učinili. Bolnički kapelan, moj dobar prijatelj, uredio je sve formalnosti. Jedan mi je kardiolog rekao da Gabrijela neće preživjeti operaciju.

— A njezin dnevnik? — zapitao sam.

— Kod mene je. Ona je željela da ga ja imam, jer je zapravo to naš zajednički dnevnik. Jedini sam ja imao pravo da ga čitam za Gabrijelina života a on je moja utjeha i poslije njezine smrti. Inés ga nikad nije čitala. Previše je osjetljiva. Čemu da trpi kad to Gabrijela ne bi dopustila.

— Zašto mi ga ne posudite da ga barem prolistam?

— Ne smijem. Izdao bih Gabrijelinu tanju. A to je i moja tajna. Gabrijelin je dnevnik mene potpuno preobrazio. Vi kao svećenik najbolje znate što znači čuvati tajnu.

— Cid . . . Cid Campeador . . . — mislio sam izlazeći iz njegove radne sobe.

Plamen

Što je pakao? — Patnja što čovjek ne može više voljeti.

F. M. Dostojevski, Braća Karamazovi

Jedne ljetne nedjelje sjedio sam poslije ručka u radnoj sobi kolege profesora. Razgovarali smo o mnogobrojnim poteškoćama našeg fakulteta. On i njegova gospođa bili su primjer braka koji se nije bojao mnogobrojne djece. Imali su ih osmero. Najstarija je već bila zaručena, a najmlađa je još puzala po tlu. Ni jedno dijete nije željelo ići očevim stazama, a četvrto dijete, nestašni debeljko, rekao mi je da on »uči za biskupa«. K njima je zalazio jedan pomoćni biskup koji se veoma svidio debeljku pak odatle i njegovo zanimanje za biskupsko zvanje.

Dok smo razgovarali, uletjelo bi od vremena do vremena po koje dijete u sobu da traži od mame ili tate pravorijek u međusobnim prepirkama. Najednom uđe najstarija kćerka, sva prestrašena, i jedva izgovori:

— Padre, padre, upravo je radio javio jednu »flash«-vijest koja se Vas tiče.

— Reci mirno o čemu se radi! — upozori je otac.

— Gori crkva svetog Dominika.

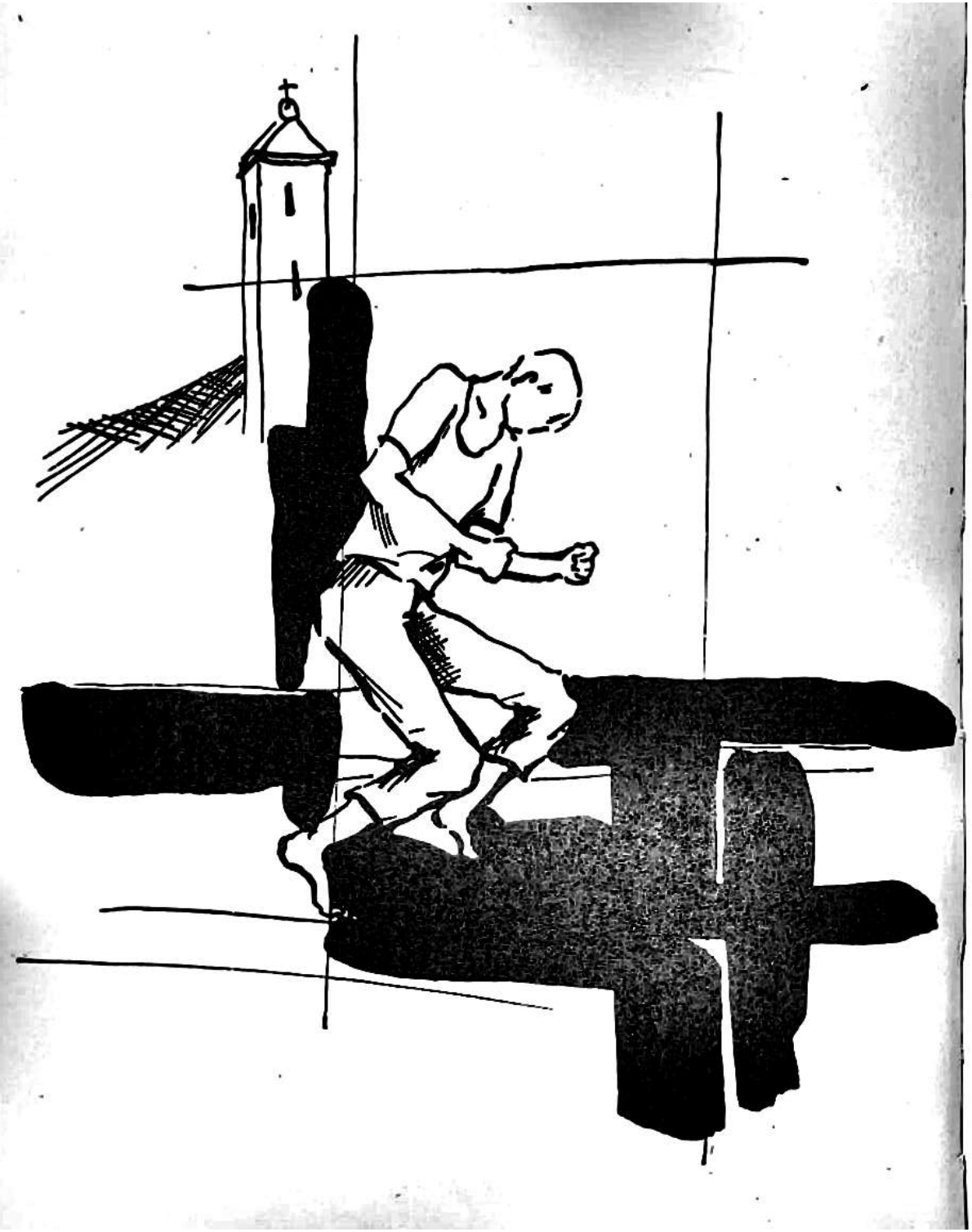

Moj kolega je telefonski nazvao samostan, ali mu nitko nije odgovarao. Nazvao je jednog prijatelja koji je živio u blizini samostana i ovaj mu je potvrdio istinitost vijesti. Odmah se digoh. Kolega me je odvezao svojim autom do samostana. Već su se iz daljine vidjeli gusti oblaci dima, a kad smo došli blizu, vatreni jezici izgledali su kao ogromni, svinuti dlanovi bezbrojnih ruku koji su se lelujali pod zamasima vjetra. Sreća u nesreći: samostan i stara dragocjena biblioteka nisu bili zahvaćeni požarom. Gorjela je kao buktinja samo stara crkva, još iz kolonijalnog vremena, djelo slavnog arhitekta Toesca-e.

Stotine vatrogasaca, redara i požrtvovnih građana osjećalo se bespomoćnima pred požarom, pogotovo kad je uskoro nestalo vode u cijevima gradskog vodovoda. Sparina je i bez požara bila nesnosna. Golema vozila za prijevoz vode bez prestanka su dolazila i odlazila. Tek je predvečer požar bio svladan, ali se je svaki čas čuo trijesak nagorenih greda koje su se urušavale. Uđoh u dvorište. Brat sakristan s nekoliko požrtvovnih ljudi iznosio je iz sakristije, koja, srećom, nije bila zahvaćena vatrom, što se moglo prenijeti. Sakristanu je bilo čudno da je netko otvorio sakristiju prije njega, a samo je on znao gdje je bio pohranjen ključ. Tko je to mogao učiniti? Sumnja je pala na njegova pomoćnika, koštunjavog dječaka od nekih 15 — 16 godina. I on je pomagao iznositi predmete. Kako se domogao ključa? Stražarima koji su ga kasnije ispitivali kazao je, da je znao za običaj sakristanov da ostavlja ključ u pretincu ormara u blagovaonici. Uzeo ga je i otvorio sakristiju da spasi što se spasiti dade. Redarstvenici mu nisu povjerovali. Odveli su ga na preslušavanje i pritvorili. Kad su vatrogasci iznijeli kutije za skupljanje milostinje koje su stajale do vratiju crkve, bile su otvorene i prazne. Dječak je ipak bio pušten iz pritvora »radi manj-

ka dokaza koji bi ga mogli teretiti«. Ali redovnici ga više nisu htjeli primiti u službu. Po gradu su se širile kojekakve vijesti o uzroku požara. Službeno i stručno osoblje ustanovilo je da je uzrokom požara bio kratki spoj na električnim žicama u potkrovlju.

Nerijetko uz tragične prizore ima i šaljivih, pak se tako i ovaj put dogodilo. Još iste noći nazvala me jedna gospođa, kćerka našeg doseljenika, da upita bi li me sutra mogla doći s najmlađom kćerkom posjetiti, jer djevojčica neprestano plače i govori da je »njezin Padre izgorio«. Sjetio sam se Marcele i njezinog mlađeg brata Gonzala. Krstio sam ih zajedno u crkvi svetog Franje. Mama je htjela da ih ja krstim kao što sam krstio i njihovu stariju sestru Eugeniju. Čekala je dugo da se vratim iz Europe, iako meni nije bilo pravo što je otezala s krštenjem. Stari župnik-franjevac s pravom nas je izgrdio, ali tko će njemu rastumačiti da ima i nacionalnih osjećaja pri krštenju djece! Marcelita je bila veoma osjetljiva djevojčica. Možda me je zavoljela jer sam joj pričao priče o morskim vilama, koje žive samo na Jadranu, odakle je stigla njezina baka. Trebalo je istu priču ponoviti više puta. Kad bi mi gospođa kazala da Marcelita »nije bila dobra«, ja bih počeo pjevuckati napjev »Marcelino, pan y vino« iz istoimenog filma jednog španjolskog redatelja, a Marcelita bi se rasrdila i prosvjedovala: »Ja sam Marcelita, a ne Marcelino«.

— U redu! Nikad više neću to pjevati, ako budeš dobra.

A sada je taj **»su padre«**, koji joj je pričao priče o morskim vilama, izgorio u crkvi svetoga Dominika. Sigurno je čula razgovore ukućana koji su spominjali i moje ime. Ja sam za nju već bio mrtav, zato ju je trebalo uvjeriti da sam još živ.

Sutradan je Marcelita došla u samostan u pratnji tate, mame, sestre i brata. Čekali su me u sobi za primanje. Marcelita je plakala. Čuo sam s vratiju kako viče: »Nije, nije! On je izgorio, izgorio«. Uđoh u prostoriju. Možda sam joj u bijeloj odjeći izgledao kao neka utvara, jer netom me je ugledala i čula moj glas, počela je vikati: »Niste to Vi, niste to Vi.« Njezin je plač bio u isti mah uzrok smijeha i zabrinutosti. Približih se Marceliti i sjedoh do nje. Ona se još jače priljubila uz majku i sakrila glavu u njezino krilo. Tresla se od plača.

— Ja sam, Marcelita, ne boj se! — Podigao sam joj glavu da me vidi, ali ona se opet vratila u prvotni položaj. Uzeo sam je na ruke i postavio na svoja koljena. Opirala se, ali ja sam bio jači.

— Zar ne vidiš da sam to ja? — rekoh smijući se.

— A meni su rekli da sve Vi izgorjeli.

— Nisam, zlato! Živ sam. Ništa mi se nije dogodilo.

Ali ona je opet počela plakati. Sjetio sam se načina da je rasrdim pak zapjevah: »Marcelino, pan y vino«. To ju je uvjerilo da sam živ. Rekla je srdita:

— Obećali ste mi da to više nikad nećete pjevati.

— Neću, ako ne budeš plakala.

*

Prolazili su mjeseci i godine od požara crkve svetog Dominika. S pomoći vjernika crkva se obnavljala. Gospin je kip postavljen u sredinu velikog samostanskog dvorišta, a ispred njega oltar, okrenut prema narodu. Kaže se da nije svako zlo za zlo, pa tako se to dogodilo i u ovom slučaju. Ova stara crkva bila je tijekom stoljeća »posuvremenjivana«.

U doba »barokiziranja« njezini su zidovi i golemi stupovi bili prekriti »štukom« i nitko nije mogao sa sigurnošću znati da li je to učinjeno radi »mode« ili radi već nagriženog kamenja. »Štuk« se u požaru rastopio, a crkva zasjala u svojoj veličini i bjelini. Trebalo je, doduše, po koji kamen izmijeniti, većinu njih izgladiti, ali je bijelo kamenje progovorilo čistoćom oblika i skladom proporcija.

Jednog sam jutra šetao u blizini crkve. U maloj prodavaonici časopisa bile su izložene novine, a na njima sam izdaleka mogao pročitati naslov: »Ubijeno dvoje staraca«. Kupih novine i vratih se u samostan. Na prvoj stranici slika ubojice. Učinilo mi se da ga poznam. I doista, bio je to nekadašnji sakristanov pomoćnik koji je bio pritvoren na dan požara crkve. Članak je opisivao grozu zločina: mladić, maloljetnik, ubio starca i staricu koji su ga primili na stan i hranu. Radio je u nekom poduzeću na periferiji grada. Znao je da starci imaju nešto ušteđevine pak se pomamio i jedne noći pucao u njih iz pištolja. Pištolj je stavio starcu u ruke i pobjegao. Na redarstvu se branio da je to starac sâm učinio jer ga je, navodno, čuo govoriti kako život u starosti nema nikakova smisla. Neiskusan u poslu, ostavio je otiske prstiju na oružju i time se odao.

Poslije nekoliko sedmica sreo sam na ulici sudskog psihologa-psihijatra, dobrog znanca, koji je bio upućen u slučaj i kome je bilo povjereno da ispita duševno stanje ubojice.

— Kako Vi to tumačite? — zapitah ga. — Taj mladić zacijelo nije normalan.

— Mnogo se toga staložilo na dnu njegove svijesti — tumačio mi je psiholog. — Nije osjetio toplinu obitelji; vanbračno je dijete siromašne žene, a majka mu nije mogla pružiti ni ljubav ni zaklon. Od rane je mladosti počeo lutati ulicama i krasti. Morao je ovisiti o milosti društva. Nekoliko je puta kažnjavan radi krađa. Bio je i u popravilištu. Ali nitko ne može nadomjestiti manjak ljubavi koju nije osjetio. Možda Vam nije poznato da su engleska djeca, prebačena u kanadska obdaništa s ciljem da ih se obrani od bombi za vrijeme drugog svjetskog rata, doživjela duševne poremećaje u doba puberteta. Razlog? Bila su otcijepljena od majčinske ljubavi i skrbi. Zato ne odobravajte nikakve novčane pomoći ili stipendije Vašim studenticama dok imaju malenu djecu. Nek ne zaborave da su najprije majke, a onda profesorice ili specijalistkinje u bilo kojoj struci. Inače, to se može gorko osvetiti njihovoj djeci, kao što vidite i u slučaju ovog jadnog mladića.

— Hvala na savjetu! Da li ga često viđate?

— Skoro svaki dan.

— Što radi?

— Sjedi, drži glavu prignutu do koljena i bulji u tle.

— Da li se osjeća krivim?

— Nikada to nije priznao. Ponavlja samo da je bio glup.

— Kakva ga budućnost čeka?

— Ne znam. Smrtna kazna ne dolazi u obzir jer je maloljetan. Da li će ga ovaj slučaj opametiti? Ni to ne znam. Teško je zaliječiti opekline visokog stupnja. Pokušat ćemo stresti pepeo koji je prekrio njegovu savjest. Sigurno ispod pepela još tinja iskra . . .

U očima mu je ležala zabrinutost.

Zaručnik

O ljepoti je teško suditi; nisam još za to sposoban. Ljepota je zagonetka.

F. M. Dostojevski, Kockar

Marta je završavala fakultet. Studirala je engleski jezik i književnost. Obratila se meni da joj budem **vodič** (profesorquía) pri izboru i obradi diplomske radnje. Ponudio sam joj temu: »Majka i dijete u suvremenom engleskom romanu«.

Bila je zgodna, tamnoputa Arapkinja, nemirnih pokreta i očiju. Rodila se u Santiagu od oca Palestinca i majke Francuskinje. U Čileu ima malo »čistih« prezimena: miješaju se španjolska s njemačkim, arapskim, francuskim, talijanskim, hrvatskim, itd. Žena uvijek zadrži svoje djevojačko prezime, a kad se vjenča, nadodaje k tome muževljevo s prijedlogom »de«, npr. Sonia Krstulović de Villalba. Djeca nose dvostruko prezime: očevo i majčino.

Kad smo jednom analizirali odnos djece prema majci i obratno u romanima engleskih spisateljica, Marta me prekine:

— Čudne su te Engleskinje! Kao da se ravnaju po nekoj knjizi dok odgajaju svoju djecu. Kao kuharice po knjizi o kuhanju. Ne vidim mnogo neposrednosti u svemu tomu. Ja ću drukčije postupati sa svojom djecom.

— Drago mi je da na to mislite. Pretpostavljam da će to biti u suglasnosti s Vašim budućim. Pazite da Vam se ne dogodi kao mnogim Vašim kolegicama! Inteligentne i lijepe, a ipak se nisu udale jer su previše analizirale jadnog »polola« (udvarača).

— Ne bojte se! On mene analizira, ili »obrađuje«, kako mi ovdje kažemo, a ne ja njega.

— Nisam znao da imate zaručnika.

— Nismo još zaručeni jer čeka da diplomiram.

— Može li se znati što je po zanimanju Vaš izabranik?

— Izuzetno dobra osoba.

— Oprostite, ali to nije odgovor na moje pitanje.

— Znam, reče mirno Marta.

— Poznaje li ga Vaša majka? Čuo sam da majka u arapskim obiteljima ima odlučnu riječ pri udaji svoje kćeri.

— Nadam se da neće biti protivna. Ima nas dosta u kući.

— Da li je zlatarska radionica, u glavnoj ulici, vlasništvo Vašeg oca?

— Zapravo, našeg »klana«.

— Vi ste, sudeći po prezimenu, arapskog podrijetla.

— Da, iz Palestine.

— Vas Arapa ima svugdje po svijetu.

— Jest, ali ne zaboravljamo Palestinu. Mi smo »masa u pokretu«.

— Nomadi, recimo ukratko.

— Kako hoćete. A zar Isus nije bio neki nomad? »Sin čovječji nema gdje da skloni glavu« ... — navela je biblijski tekst i zašutjela.

Nisam htio dalje ispitivati. Iako je njezina majka bila Francuskinja, rođena u Libanonu, Marta

se je osjećala Arapkinjom. Krv nije voda. To sam se uvjerio kad sam kasnije putovao po Palestini u društvu Španjolca, oca José Antonio, studenta na dominikanskoj biblijskoj školi u Jeruzalemu. Posjetili smo Betlehem. Poslije nego smo razgledali spilju Kristova rođenja i baziliku, pošli smo u obližnji dućan kupiti »suvenire«. Razgovarali smo španjolski, uvjereni da nas nitko ne razumije. Najednom gospodar dućana pristupi k nama i oslovi nas na španjolskom jeziku:

— Vi ste Španjolac — reče on mom pratiocu — a vi Čileanac — obrati se meni.

— Kako to raspoznajete? — upitah ga.

— Po izgovoru. Ja sam dugo godina radio u Čileu, u ulici »El Puente«.

— Koja presijeca ulicu Santo Domingo gdje ja stanujem. Zašto ste napustili Čile? Zar Vam je posao slabo napredovao? Malo neobično za jednog arapskog trgovca.

— O ne, ne! Posao je išao dobro, ali srce, srce me je vuklo u Betlehem, odakle su svi moji.

— Čestitam, prijatelju!

Ponudio nas je kavom i raspričao se o odnosima Arapa i Židova. Morao sam mu potanko ispričati ondašnje političko i ekonomsko stanje u Čileu. Razumije se, i »suveniri« su bili mnogo jeftiniji nego u drugim dućanima. Zapisao je nekoliko osoba koje je želio da pozdravim. Među njima je označio obitelj čiji je najstariji sin bio oženjen jednom Hrvaticom, a nedavno sam ih vjenčao. Kako je malen svijet! Martina »masa u pokretu« nije bila nikakva izmišljotina. Nažalost, ona se može primjeniti i na nas Hrvate. Ovo kratko udaljenje od Martine dizertacije sjetilo me i tajnice čileanske ambasade u Ankari, »Mlle Thérèse«, rođene u Istanbulu od hrvatskih roditelja, koja je lijepo govorila hrvatski. Bože, raspršio si nas po cijeloj kugli zemaljskoj!

Martina je diplomska radnja iziskivala ne samo napore nego i troškove, jer je mnogo knjiga trebalo naručiti izravno iz Engleske, ali to joj nije predstavljalo poteškoće. Marta je bila očarana djelima Virginie Woolf. Nisu je zbunjivala istovremena razmišljanja različitih osoba u romanima »Mrs. Dalloway« ili »The Waves«. Govorila je da tehnika unutrašnjeg monologa razotkriva dubine ljudske duše koje se kriju pod svakidašnjim brigama čovjeka i da ona odgovara upravo njezinom duševnom raspoloženju.

— Željela sam studirati psihologiju, ali nisam uspjela. Testovi su bili porazni za mene. — Onda je nastavila:

— Zamislite kako je Virginia Woolf u romanu »Prema svjetioniku« (To the Lighthouse) majstorski zgusnula radnju od deset godina u dva dana. Ima nešto u njezinim romanima što me zbunjuje.

— Teška je i zamorna tehnika »struje svijesti« — rekoh.

— Ali mene ne zanima tehnika, nego tematika. Zašto u njezinim romanima nema opisa one najveće majčinske radosti koju mora da osjeća svaka majka dok nosi dijete pod svojim srcem? Oprostite što Vam, kao svećeniku, namećem svoje probleme! Zašto Gospa nije ispjevala svoj »Veliča duša moja Gospodina« u betlehemskoj spilji dok je motrila maloga Isusa, nego dok ga je nosila u utrobi?

— Odgovaram Vam samo na prvo pitanje. Ovdje raspravljamo o umjetnosti, a ne o teologiji. V. Woolf nije imala djece pa nije mogla osjetiti radost o kojoj govorite. Kao ni Vaša Gabrijela Mistral, iako svi poznamo njezine divne pjesme o majci i djetetu.

— Onda je potrebno osobno iskustvo da se stvori neko umjetničko djelo?

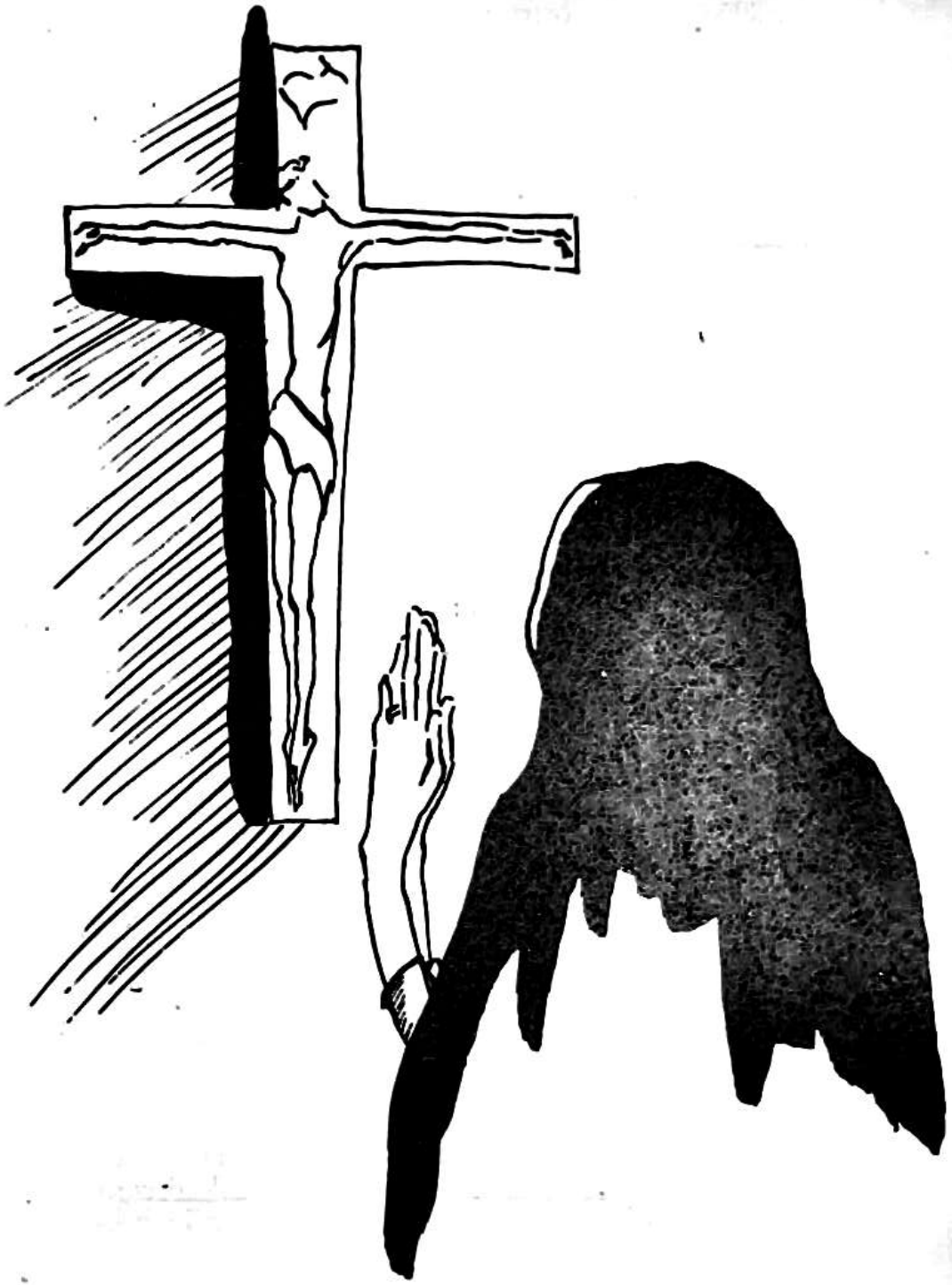

— Da, ali ne izravno. Umjetnik ne mora biti lopov, pijanica, bludnik, ubojica, itd., ako želi opisati duševna i tjelesna stanja junaka svojih romana. Takova raspoloženja mogu biti očitovana izvanjskim kretnjama, riječima, ponašanjem, ali onaj majčinski osjećaj o kome govorite, ne može biti očitovan nekim izvanjskim znakovima. Može se naslutiti, ali ne istinski osjetiti.

— A Gospa?

— Opet Vi s Gospom! Ona je to osjetila i izrazila. Osim toga, dijete nije nikada toliko majčino nego dok ga nosi pod srcem. Kasnije će pripadati i ocu i rodbini i okolini, ali sad je njezino i samo njezino.

Razumije se da Arapkinja Marta (»svi su Arapi uporni u poslu« — govorila je) nije mogla biti potpuno zadovoljna mojim tumačenjem. Uzdahnula je i rekla:

— Teško se odreći te radosti, ali se nadam da ima i većih.

— O čemu to govorite? Neki dan ste mi kazali da želite imati mnogo djece i da ćete im pustiti da se »spontano« razvijaju, a ne po nekoj znanstvenoj knjizi.

— Da, da! — uzdahne. — Ali ako ne budem mogla imati djece?

— Barem su Arapkinje plodne — našalih se. — Požurite s radnjom da se Vaš zaručnik ne predomisli! A djeca će brzo stići. Brže nego li mali Samuel iz Biblije.

Nije ništa odgovorila. Klimala je zamišljeno glavom.

Stigao je i dan svečane promocije. Dvorana dupkom puna. Marta je došla u pratnji svoje najmlađe sestre. Bio sam neobično zadovoljan kad sam joj predavao diplomu. U njezinim očima nije bilo

neke naročite radosti. Preozbiljna u držanju, škrta u riječima, jedva se nasmiješila kad joj je sestra uručila kitu cvijeća.

Poslije promocije, prije početka »akademskog plesa«, zapitao sam je:

— A mama?

— Bolesna je. Zato je i tata ostao kod kuće da ne bude sama. Oni su nerazdruživi.

— A on?

— Tko?

— Pa, Vaš zaručnik.

— Tu je, tu je, mora da se negdje izgubio. Znate, on zna biti strašno rastresen. To mu je ostalo od djetinjstva — smijala se Marta i vukla za sobom sekicu.

Idemo, Nelly! Mama nas čeka! A on će me već stići — govorila je potiho meni kao da se boji da je netko ne čuje.

Čudne li djevojke, pomislih.

*

Marta je došla jednog proljetnog jutra da se oprosti od mene.

— Putujemo — reče nasmijana.

— Zar ste se već vjenčali? Nije lijepo od Vas da me niste obavijestili.

— Ne, ne! Još se nismo vjenčali. To kanimo učiniti u Rimu, a onda ćemo na svadbeno putovanje u Palestinu, a zatim ćemo, po svoj prilici, u Afriku da pomažemo Crncima.

— Zar je Vaš zaručnik liječnik?

— Izvanredan. Liječi i dušu i tijelo — Marta se od srca nasmije.

— Marta, ne pravite budalu od mene! Tko je taj Vaš tajanstveni zaručnik?

— Isus — odvrati veselo Marta. — Šalju me u Rim u novicijat, a onda kamo On bude htio.

Bretonac

Kad čovjek postigne potpunu sreću, onda vremena više nema, jer mu nije potrebno.

F. M. Dostojevski, Bjesovi

Izgledao je kao ribar iz nekog Bressonovog filma: preplanuo od sunca, košćunjav, čvrstih vilica, široka čela, nemirnih očiju nad kojima su stršile guste i već posivjele obrve, širokih pleća, onizak, žilav i izdržljiv u radu. Nije bilo lako da ga itko od bilo čega odvrati kad bi nešto »zabio u glavu«. Inače: plemenit, uslužan, pobožan i odmjeren u riječima, iako ne u pokretima. Nosio je stare cipele, prevelike za njegovu nogu, ali uvijek očišćene. U tome je bio pravi Francuz: uvijek uredna obuća i obrijano lice, ali mu nije smetalo ako mu je redovničko odijelo bilo kadikad načičkano malim mrljama. Na svim javnim nastupima pojavljivao se u crnom plaštu i kukuljici, a njegova je krunica, obješena o remen, bila izlizana od dugog prebiranja. Kad bi šetao po dvorištu, prekrio bi kukuljicom ćelavjelu glavu i molio. Postigao je najviši znanstveni naslov u Redu, »magister theologiae«. Nije imao sreću da taj naslov steče u svojoj zemlji (pripadao je jednoj od triju francuskih dominikanskih provincija), nego u Čileu. Nikada nije htio reći zašto se to dogodilo, iako je već davno položio sve propisane ispite pred komisijom, u Rimu. Znao bi uzdahnuti: »Nitko nije prorok u svom zavičaju«! Napisao je stotinjak čla-

naka i rasprava, a knjigu »Dieu, existe-t-il?«, tiskala mu je ugledna izdavačka kuća u Parizu. On je, kao i mnogi od nas, bio poslan u Južnu Ameriku da pomogne obnovi Reda, po naredbi vrhovnog starješine u Rimu. Bilo je godina kad je u samostanu stanovalo više stranaca nego domorodaca. Nikada nisam doživio toliko sloge i razumijevanja kao u tom razdoblju.

Ja sam dragog, »tvrdoglavog« (»têtu«, znao sam mu reći) Bretonca često posjećivao i s njime se savjetovao. Nerijetko smo izlazili zajedno na šetnju. Iako mnogo stariji od mene, hodao je brzo i bez zamora. Kad bi kišilo, šetali bismo natkrivenim samostanskim dvorištem.

— Vi me zovete Bretoncem — rekao mi je jednog poslijepodneva — a ništa ne znate o Bretanji.

— Pa ipak nešto znam — odvratih mu i nabrojih sve što sam bio pročitao u nekoj enciklopediji: o bretonskom indogermanskom podrijetlu, o pokrajinama koje sačinjavaju Bretanju, o njihovom keltskom jeziku, itd.

— A glavni grad?

— Rennes — opalih, iako nisam bio sasvim siguran.

— Bravó, bravó — smijao se moj Bretonac rastežući zadnje »o«.

— Francuzi vas optužuju — rekoh — da se borite za autonomiju, a neki od vas čak i za otcjepljenje od Francuske.

— Ja se ne bavim politikom — prekinuo me je. — Moram priznati da je Bretanja zapostavljena, i kad mi Bretonci ne bismo bili ono što jesmo...

— Radišni, pošteni i tvrdoglavi — upadoh mu u riječ.

Nije znao da li se šalim ili govorim ozbiljno, pa je nastavio mirno, kao da govori sa samim sobom:

— U Bretanji su i zemlja i more tvrdoglavi: ništa nam ne daju ako ih ne prisilimo. Koliko je Bretonaca progutalo more, koliko ratovi! Nije čudo da smo tvrdoglavi.

Zašutio je. Kao da su mu u sjećanju oživjeli mnogi teški slučajevi iz djetinjstva i mladosti, on je duboko uzdahnuo.

— Ali, maestro, ostavimo zasad Bretonce! Htio bih Vas zapitati, da li Vi znate nešto o mojoj zemlji, o Hrvatskoj?

Znao je koješta o sadašnjoj i bivšoj Jugoslaviji, o Srbiji, o balkanskim ratovima, ali ništa pobliže nije znao o Hrvatskoj.

— U tome ste pravi Francuz! — rekoh ne bez zamjerke.

Najednom se začu vika, prepirka dvaju redovnika na prvom katu. To zapravo i nije vika, nego način raspravljanja Hispanoamerikanaca. Na prvi mah izgleda kao da se tuku, a oni se zadirkuju i glasno smiju. Ali to Bretonac nikad nije mogao razumjeti.

— **Diablos! Porqué gritan?** (Dovraga! Zašto viču?) — zapitao je i zaklimao svojom teškom glavom. On je bio redovnik staroga kova koji je na sastancima redovničke zajednice često ponavljao drevnu izreku: »muk je otac braće propovjednika«. Da prekinem neugodno raspoloženje rekoh mu na latinskom riječi Evanđelja: »Et eiecto demonio locutus est mutus« (izbacivši vraga, progovori nijemi čovjek).

— Da, da, — prihvati Bretonac — ali se ipak ne zna što je gore: kad neki redovnik bijesno viče

ili kad uporno šuti. U prvom slučaju vikom prekriva manjak dokaza, a u drugom, šutnjom otkriva prezir prema bližnjemu.

— A što je opasnije, maestro?

— Kad prezirno šuti. Kao i đavao. Dok je vikao, svi su bježali od njega, a danas šuti i nitko ne zna gdje je, a svugdje je. I priprema se za napad. To je njegova taktika.

Bretonac je predavao dogmatiku na teološkom fakultetu Katoličkog sveučilišta. Predavanja je pomno pripremao i za svoje bi učenike svaki put napisao kratki sadržaj. Otkucaji njegova pisaćeg stroja čuli su se do kasno u noći. Uza sve to, njegova predavanja nisu nailazila na dobar prijem kod studenata: bila su odviše spekulativna.

— Amerika nije Europa — tješio sam ga. — Apstraktno umovanje zamara Vaše studente jer oni u svemu gledaju praktičnu stranu znanosti, pa bila to i teologija.

Dakako, nije se složio sa mnom, ali kad je nezadovoljstvo studenata bivalo sve veće, sâm se povukao.

— Amerika neće nikada proizvesti dobrog teologa — govorio mi je. Da je dulje živio, vidio bi da je proizvela »praktične« teologe, kao one okupljene oko »Teologije revolucije« i slično.

Posvetio se propovijedanju, održavao konferencije za katoličke intelektualce, ispovijedao satovima u crkvi, a naročito se brinuo za časne sestre dominikanke koje su živjele u strogoj klauzuri, to jest, potpuno odijeljene od svijeta. To mu je najviše prijalo, jer ni on nije pripadao ovom svijetu. Brat sakristan mi je otkrio da Bretonac provodi dobar dio noći u crkvi, pred Svetohraništem.

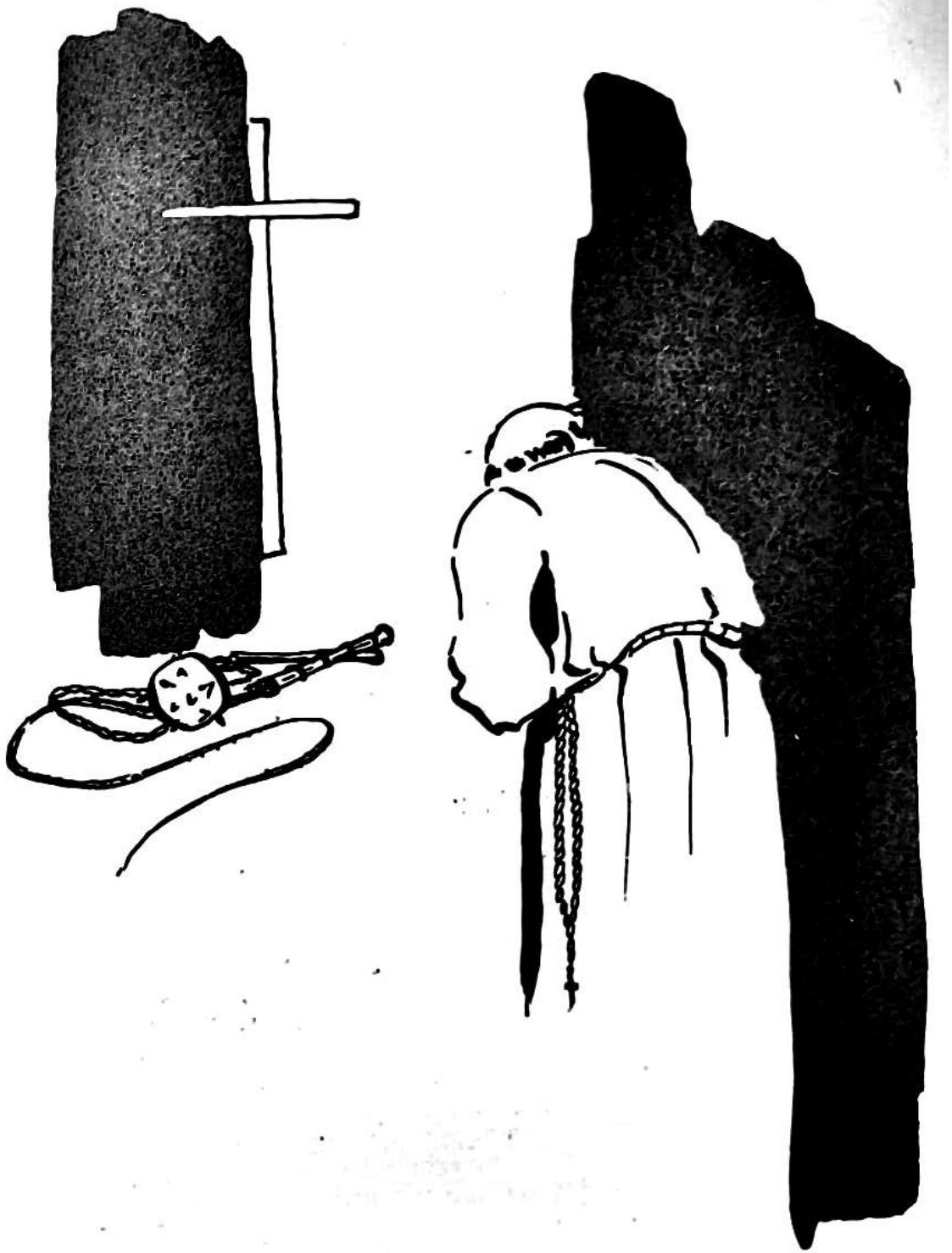

Jednog me je dana moj školski kolega, koji je bio neke vrste ekonom tih časnih sestara, upozorio da je časna majka zabrinuta za našeg Bretónca.

— Pokazala mi je njegove okrvavljene košulje — reče. — Da nije bolestan? On nešto skriva. Propitaj se!

Odmah mi je došla pomisao da je to posljedica bičevanja i, kad smo sutradan šetali po klaustru, ja ga zaskočih:

— Maestro, časne sestre su zabrinute zbog Vas. Odakle krv na Vašim košuljama? Da li se Vi bičujete?

— A Vi ne? — zapitao me strogo.

— Ne! — odgovorih odlučno.

— Pa ni sada, u korizmi?

— Ni to ne!

— Kakav ste mi Vi onda redovnik? Zar ne poznajete život svetog Dominika i ostalih svetaca našeg Reda? — poče se žestiti moj Bretonac.

Zašutio sam. Nije bio prikladan čas da mu rastumačim kako nisu sve pokore za sve ljude. Nisam mu želio objašnjavati da sam proveo skoro dvije godine u bolnici i lječilištu da bar donekle zakrpam svoja bolesna pluća. Uznemirio bih božjeg čovjeka koji je uza sve pokore izgledao čio i zadovoljan.

— »Duh puše gdje hoće« — rekoh ostavivši ga neraspoložena.

Kad sam poslije nekoliko godina putovao u posjet katoličkim sveučilištima u Južnoj Americi, zaustavio sam se i u Sao-Paulu, u Brazilu. Odsjeo sam u dominikanskom samostanu u kojemu je bio »Studium generale« pod upravom francuskih dominikanaca i na kojemu je predavao moj dragi Bretonac kamo ga je bio premjestio vrhovni starješina. Nije više bio svjež i pokretan kao u Santiagu. Valjda je

na njega slabo djelovala tropska klima, ali on se nije tužio i nastojao je da bude veseo. U dva dana sam obavio sve predviđene posjete i potražio Bretonca da se s njime oprostim.

— Već odlazite? Ah, vi mladi cigani! Nigdje da se smirite! Zar Vam se ne sviđa ovdje? Mogli biste održati nekoliko predavanja iz estetike našim studentima.

— Iskreno govoreći, maestro, ne samo da mi se žuri jer još moram posjetiti Bello Horizonte, Rio de Janeiro i Recife, nego nisam naviknut na ovaj vaš francuski način redovničkog života. Divim vam se, ali imam dojam da živim negdje u srednjem vijeku. Već dva dana skoro ništa ne jedem. Kakvo je to meso? Žile od nekih mitoloških nemani. Kao da čovjek žvače gumu! Pa i Vi ste postali kost i koža.

On se smijao i micao glavom. Sjetio se našeg života u Čileu.

— Ah, vi mladi, nikada nećete shvatiti da je pokora sastavni dio redovničkog i kršćanskog života. Zar ne vidite da u Čileu nema svećeničkih zvanja?

— Valjda ona ne ovise o ovim žilama što ih jedete u blagovaonici?

— Ne od ovih žila, ne od ovih žila — govorio je sa sve većim žarom — nego od žila koje svatko sebi zadaje, to jest od samoprijegora i mrtvenja. E, kad bi siromasi Brazila imali ovo što vi kažete da ne valja! Vi ste se naviknuli na moderni, lagodni život! Ostanite ovdje pak ćete vidjeti da ima stvari koje zaslužuju više pažnje i ljubavi.

— Hvala, maestro! Da Vam pravo kažem, moram se dobro ispavati jer dvije noći nisam oka stisnuo. Divim se svojoj braći koja spavaju na daskama, ali moje kosti to ne podnose.

»Sunt admirandi sed non imitandi« (treba im se diviti, ali nije potrebno nasljedovati ih) spomenuh mu staru poslovicu.

On je već bio spremio odgovor, ali ja sam ga predusreo, zagrlio i oprostio se prije negoli mi je mogao održati propovijed o pokori i odricanju.

— Do viđenja, maestro! — govorio sam udaljujući se.

— U nebu, ako Bog bude htio — čuo sam njegove zadnje riječi.

Prije dvije godine (1976) posjetio je našu Hrvatsku dominikansku provinciju novi vrhovni starješina Reda. Prvi put sam ga susreo u Santiagu kad je kao savjetnik pratio ondašnjeg vrhovnog poglavara na njegovom službenom putu po provincijama Srednje i Južne Amerike. U Zagrebu smo obnovili uspomene na naš susret u Čileu.

— Čileanska se provincija pomlađuje, rekao je. Ima novih zvanja, napose među intelektualcima. Od stranaca, ostali su samo Španjolci. Nadamo se da će novi naraštaj djelovati u duhu Reda.

— Ako je tako, onda i naše žrtve nisu bile uzaludne, napose one dobrog oca M. — rekoh.

— Da, da — nastavio je zamišljeno. — Bio je to svet čovjek, iako Bretonac kao i ja. Umro je pred nekoliko godina u okolici Pariza. Nije se tužio, premda je podnosio teške bolove. Oko njegovih bokova našli smo kostrijet koji je trebalo rezati jer je bio slijepljen s tijelom.

Lutka male Monike

Bezazlenost je, zapravo, najveće lukavstvo.

F. M. Dostojevski, Žutokljunac

Jasminka je jedna od mnogih naših djevojaka, darovana kao najljepši izdanak hrvatskog perivoja tuđem svijetu. Studirala je arhitekturu na sveučilištu u Zagrebu, ali je morala prekinuti i s majkom otputovati u Čile da pomogne bolesnom ocu koji je uskoro umro. Da Čileanci ne bi izgovarali njezino ime »Hasmínka«, ona ga je pisala s ipsilonom i stavljala naglasak na prvi samoglasnik: Yásminka. Sjećam se kad je nekog jutra ušla u moju sobu na fakultetu i svojim zvonkim, karakterističnim smijehom pozdravila mog tajnika koji, osupnut njezinom otvorenošću i izgledom, jedva da se usudio zapitati je što želi.

— Viktor i ja bismo željeli da nas Vi vjenčate — rekla je čim smo se pozdravili.

— Ništa izvanredno! — rekoh.

— Da, ali to mora biti brzo i u kući — smijala se Jasminka.

— Zašto?

— Viktor je dobio stipendij za školovanje u Kanadi, da bi se usavršio u biokemiji.

— Pa on je već doktor kemijskih znanosti.

— Jest, ali neka strana tvrtka želi otvoriti u Santiagu tvornicu farmaceutskih proizvoda, pak, eto, njega odabrali da bude budući nadglednik, upravitelj, što li, ja sama ne znam.

— Razumijem zašto se želite vjenčati, ali čemu se skrivati i vjenčanje obaviti u kući?

— Jer je Viktorova baka teško bolesna, a ona svakako želi prisustvovati našem vjenčanju.

— U redu! Mislim da neće biti poteškoća ni kod Vašeg župnika ni kod nadbiskupa.

— O, ja sam već sve uredila. Evo Vam dopuštenje od župnika da nas možete vjenčati, a on mi je obećao da će priskrbiti dozvolu da se obred obavi u kući.

— Jasminka, da li ćete Vi jednog dana isposlovati od svetog Petra ulaznicu za raj? Preporučam se i ja za jednu. Što vi žene niste sposobne postići?!

— To da nas muževi slušaju — glasno se smijala tako da sam joj morao dati znak da se smiri, jer je u predsoblju čekalo dosta studenata.

Vjenčanje je obavljeno u krugu obitelji i najprisnijih prijatelja. Viktor je imao još dva brata, a Jasminka je bila jedinica u majke. Viktorova je baka sjedjela u kolicima i pobožno pratila obred. Najviše su joj se svidjele moje riječi: »Neka se pjesme vaše mladosti produže u dječjim uspavankama!«.

— Vi biste pjesnički govorili i nad grobom — prišapne mi u uho. — Nemojte me zaboraviti kad umrem!

Umrla je poslije par mjeseci. U to vrijeme ja sam po dužnosti prisustvovao nekom kongresu izvan Čilea. Ipak nisam zaboravio staru, dobru bakicu.

Poslije vjenčanja, mladi se par zadržao s nama na zakusci, a onda bez pozdrava »nestao« iz kuće. Viktorov brat ih je odveo na uzletište. Tog sam dana

upoznao Viktorove roditelje. Njegov je otac bio ugledni trgovac u Santiagu, katolik, Arapin. Majka je isto tako došla iz Palestine, ali ona je bila pravoslavne vjeroispovijesti. U kući se govorilo samo arapski. Viktorova mi je majka pričala kako ona ide u katoličku crkvu na misu, ispovijed i pričest. Jedina pravoslavna (ona je govorila »ortodoksna«) crkva bila je daleko, na drugom kraju grada. Muž joj je spočitavao što se ispovijeda kod katoličkog svećenika, ali ona nije marila za njegove opomene jer je rekla svećeniku da je pravoslavna, a on ju je »lijepo utješio i blagoslovio«.

— I ja bih Vas od srca blagoslovio, mamice — rekoh.

Prolazili su mjeseci. Nakon prve godine Jasminkina i Viktorova boravka u Kanadi rodila se Monika. Vratili su se kad je Viktor završio stručno obrazovanje. Dočekao sam ih pri dolasku. Monika je bila crnoputa, lijepa Arapkinja. Od mamine kose i očiju ništa; jedino je osmijeh naslijedila od nje. Obećao sam im da ću ih uskoro pohoditi, ali su me poslovi spriječili. Jedne mi je subote Jasminka telefonirala i pozvala me na večeru. Viktor će doći po mene.

Stanovali su u malom dvosobnom stanu. Viktor još nije bio postao nadzornikom biokemijskog odjela poznate švicarske tvornice koja je imala podružnice po čitavom svijetu. Kad to postigne, morat će se seliti iz zemlje u zemlju, s kontinenta na kontinent, da izvidi mogućnost otvaranja novih podružnica. A onda će i plaća biti mnogo veća i stan udobniji. To se uskoro i dogodilo.

Kad smo stigli u njihov skromni stan, Jasminka je spremala večeru.

— A Monika? — bio je moj prvi upit.

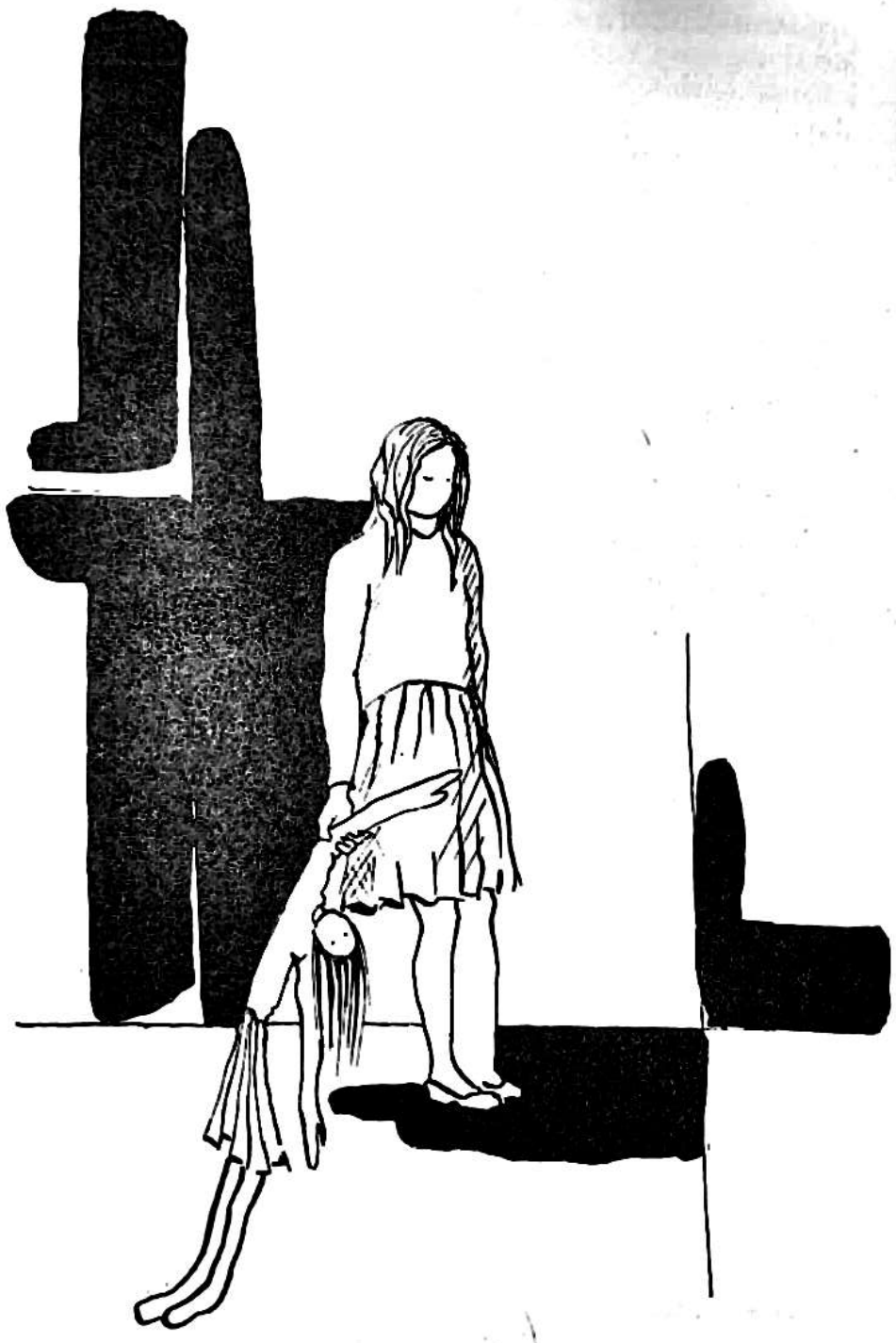

— Igra se s prijateljicom na ulici. Sreća da je to ulica bez prometa! Inače bih poludjela. Idem odmah po nju.

Monika je ušla namrgođena. U ruci je držala veliku lutku. Pozdravila me je hladno, sa strahom.

— Daj poljubac patru! — opomene je otac. Učinila je to bez oduševljenja. Bila je neraspoložena. Bacila je lutku na naslonjač i počela lupati rukama po njoj. Roditelji su bili iznenađeni. Bila je to njezina najdraža lutka.

— Što ti je danas, dušo? — zabrinuto zapita Jasminka.

Viktor je gubio strpljenje:

— Monika, uzet ću šibu! Budi pristojna!

— Neću, neću, neću! — govorila je plačući.

— Što nećeš?

— Neću lutku, neću lutku. — Jasminka sjedne do nje.

— Kupit ćemo ti drugu kad budemo imali novaca. Veliku, veliku, onu što govori »mama, tata« — tješila ju je Jasminka.

— Neću, neću lutku.

— A što ti hoćeš, srce?

— Zašto Suzy vozi bracu u kolicima, a ja ne? I ja hoću bracu! — poviče Monika i zarije glavu u majčino krilo. Roditelji se zabrinuto pogledaše. Njihov se pogled susreo s mojim. Nije bilo potreba da išta rečem.

— Smiri se, srce! — tješila ju je Jasminka. — Već smo ga naručili.

— Zbilja, mamice? — Monika radosno podigne glavu, iako su joj suzice treperile na obrazima. — A kad ću ga imati?

Ja sam znatiželjno čekao rasplet ove male drame, ali Jasminka se nije dala smesti:

— Pisat ćemo Malom Isusu da ga donese i stavi u košaru ispod božićnog bora. Eto, vidiš, i padre će preporučiti molbu. On je poštar Malog Isusa. Nemoj se ipak začuditi ako braco malo zakasni jer on mora stići iz Kanade, a onamo je, ti to dobro znaš, hladno, i putovanje dugo traje.

— Čekat ću, čekat ću, i bit ću dobra. A i lutku više neću tući — govorila je Monika i zagrlila mamu.

— A sad pođi i presvuci lutku, jer si je svu namočila suzama.

Otišla je u svoju sobicu iz koje se uskoro čuo »razgovor« Monike i njezine lutke, a naš je razgovor također započeo. Čestitao sam Jasminki na snalažljivosti primjetivši ipak da Monika ima potpuno pravo tražiti bracu.

— Nisam joj lagala, vjerujte mi! — uvjeravala me Jasminka. Nadam se da će biti dečko, ne samo radi Monike, nego i radi Viktora. Vi znate da se Arapi u tom pogledu ne razlikuju od Židova. Možeš mu roditi i petoro kćeri, ali, ako ne rodiš sina, ti si nerotkinja.

— Ja to nisam nikada rekao ni dao naslutiti — branio se Viktor.

— Nisi. Ali ja znam što osjećaš. Inače ne bi bio Arapin.

Viktor mi je počeo tumačiti kako je opazio čudne i dosta oštre promjene u ponašanju svoje kćeri napose prema majci. Nije to objašnjavao nikakvim »kompleksom Elektre« jer je za njega psihoanaliza bila izvan dohvata biokemijskih pokusa. On je psihičke promjene svoje miljenice pripisivao nepristupačnoj okolini u kojoj se ona nalazila: nije imala snage da ikome išta protuslovi, ni da se s ikim svađa jer su je odgojili »da to nije pristojno«. Bake su stare da bi se s njima igrala ili svađala, tata uvijek zaposlen i umoran, a mama lako uzbudljiva.

— Dogovorili smo se da je jedino rješenje: braco ili seka. Ali sad je nastao novi problem: ona hoće bracu. Nadam se da će i seka smiriti moju tvrdoglavu Arapkinju — uvjeravao me je Viktor.

Dok smo večerali, Monika je bila mirna i dobrog teka. Bilo mi je čudno da me je svaki čas znatiželjno gledala. Kad joj je mama rekla da je vrijeme počinka, ona se digla, poljubila tatu i otišla s mamom u svoju sobicu.

— A patru nisi zaželila laku noć! — ukori je tata. Monika je jedva izgovorila »laku noć« i izašla. Dok smo Viktor i ja razgovarali o prilikama u njegovu poduzeću, netko me je otraga vukao za rukav. Bila je Monika.

— Laku noć, srce — rekoh. Ali ona je i dalje potezala moj rukav. Razumio sam da mi želi nešto reći. Digoh se i pustih voditi. Vukla me je jednom rukom, dok je drugu držala s kažiprstom na ustima. Kad smo došli u njezinu sobicu, ona je počela nešto šaptati tako da sam se morao prignuti da bih je čuo.

— Vi ćete još danas pisati Malome Isusu? Hoćete?

— Hoću, Monina (dražesna), i pismo će odnijeti zrakoplov.

— Onda će braco stići za Božić?

— Nadam se, ali rekla ti je mama, može malko i zakasniti.

— Ali ja hoću bracu, a ne seku. Pišite Malom Isusu da se ne prevari.

— Hoću. A sad idi u krevet. I laku noć, Monina!

Ona se naglo okrene i zagrli me.

— Bože, što će biti ako bude seka? — mislio sam izlazeći iz njezine sobe.

— Viktore! — rekoh vraćajući se k stolu — izgleda mi da je Monika prisluškivala dok si govorio kako će se ona zadovoljiti i sa sekom, jer uporno traži da joj Isus pošalje bracu. Ona bi mogla poslužiti kao izvrsna protuobaviještajna služba u arapsko-izraelskim nadmudrivanjima. Pametno dijete, nema sumnje!

Ispunila se želja male Monike. Rodio se braco, kome su nadjenuli ime Eduardo. Ukućani su ga po čileanskom običaju zvali Lalo, ali Moniki se više svidjelo Eddie, i tako je ostalo. On je imao plavu, svijetlu kosu kao Jasminka.

— Ništa od mene! Malo sumnjivo! — zadirkivao je Viktor Jasminku, ali kad se poslije dvije godine opet rodio dječak, nije ni on imao ništa od Viktora. Dali su mu ime Ricardo (Rickie).

— Opet ništa mojega! — ponavljao je Viktor smijući se.

— Osim što su oba tvrdoglavi kao ti — govorila je Jasminka. U tome su pravi Arapi.

— Sreći nije bilo kraja. Kad sam jedne nedjelje prije nego se rodio Rickie bio kod njih u posjeti, Jasminka mi je ispričala novu vragoliju male Monike:

— O da znate koliko sam straha noćas pretrpjela! Digla sam se da vidim je li sve u redu s Eddijem, ali ga nisam našla u krevetiću. Stislo me je oko srca. Probudih Viktora!

— Nema Eddija! — On skoči iz kreveta. Pregleda cijelu sobu, ali djeteta nigdje.

— Tko je mogao uzeti dijete?

— Smiri se, ženo! — govorio je Viktor, iako je on bio uznemireniji od mene. Naša je galama probudila Moniku.

— Mama, mama, dođi! — vikala je iz susjedne sobice.

Imali smo što vidjeti. Eddie je spavao kao anđelak uz nju. Ona ga je milovala i šaptala mu:

— **Mi muñequita linda, mi muñequita linda!** (lijepa moja lutkice!)

— Sad mi je bilo jasno zašto je ona tražila od mene da joj predam u ruke dijete dok sam ga dojila, tumačila mi je Jasminka. Izgleda da se Monika uvjerila da beba nije baš mnogo teška i da je može držati u rukama pa se po noći digla, uzela Eddija i prenijela ga u svoj krevet.

— Da nisi nikada više to učinila — korio ju je otac. — Mogao ti je ispasti iz ruku i raniti se. A možda bi i umro. Razumiješ li?

— Tata, ja sam ga čvrsto držala. Evo, ovako! — skoči iz kreveta i podigne bracu.

*

Lani me je jedan subrat, misijonar među našim ljudima u Njemačkoj, pozvao da bih s njime, automobilom, pošao na Jadran. Prihvatio sam uz uvjet da posjetimo i Korčulu koju nisam vidio od mladosti. Tako sam prvi put obišao i bedeme koji okružuju Ston; bedemi trošni i narušeni kao i naš život. Prolazili smo kroz Janjinu. Djevojčice i dječaci trčkarali su cestom. Sjetio sam se stihova Janjinskog pjesnika:

Ljubim, u srcu nosim staze poluotoka,
koje smjerno selima u trošnom stanju prilaze,
koje, kao bol i radost u životu siromaha
uzlaze i silaze.

Vinogradi su svojim zelenilom pravili prostran sag iz kojeg je tu i tamo izvirivalo po koje stablo kao lađa na pučini. Promatrajući jedre djevojke opet sam se sjetio pjesnika:

Djevojčice mlada,
što ideš iz ložđa,
ljepše ti su oči
od jagode grožđa.

— — — — —

Pošla si rumena
suncem obasjana
sa dva oka plava.
A ja ostah s čežnjom,
djevojko što nosiš
grožđa i smokava.

Stigosmo tako do ubavog gradića na moru. Jasminka mi je jednom pisala da se njezina majka vratila u stari kraj i da stanuje u ovom mjestu. Jasminka više nije bila u Santiagu; ona i djeca putovali su s Viktorom sad u jednu sad u drugu državu Amerike i Evrope. Silazeći k moru opazih mlađeg svećenika.

— To je župnik — reče moj suputnik i zaustavi auto. Zapitao sam ga da li pozna gospođu T.

— Kako da ne! Živi tu blizu — odvrati ljubazni župnik. Ja ću vas pratiti.

— A Jasminka?

— I ona je ovdje s mužem i djecom. Dečki su na žalu; kupaju se i pomalo govore »po naški«. Naučili su i po koju našu »beštimu«.

Kad smo došli do vratiju, pozvonio sam. Otvorila mi je visoka i lijepo razvijena djevojka. Gledali smo se nekoliko trenutaka. A onda mi se baci oko vrata:

— **Mi padre, mi padre!** — govorila je uzbuđeno.

— Monika! — Koliko si narasla!

Vozač

Onda ćemo mi, podzemni ljudi, zapjevati iz zemljinih njedara himnu Bogu, u koga je radost. Nek živi Bog i njegova radost!

F. M. Dostojevski, Braća Karamazovi

Moj bivši đak, sada već poznati čileanski pisac, pozvao me na izlet. Valjda je htio dokazati da i njegov mali fiat, već dobrano raskliman, može još nečemu poslužiti. Unaprijed se opravdavao za moguće »panne«, zastoje na putu. Predložio je da pođemo u Valparaiso. Već sam, doduše, nekoliko puta boravio u tom lučkom gradu, ali nisam imao prilike da zavirim u njegove brežuljke (»cerros«), a to je najlakše ako se putuje autom. Moj je prijatelj želio posjetiti neku svoju daljnju rodbinu koja je stanovala na jednom od tih brežuljaka.

— Objedovat ćemo kod mog strica Jurja (»tío Jorge«). Osebujan je to tip. Budite spremni na njegove šale i zadirkivanja!

Ljeto je bilo na izmaku. Žurili smo se jer sam želio da se vratim istog dana u Santiago. Obilazeći brežuljke Valparaisa, lako je bilo uočiti velike društvene razlike. Uz suvremene vile i ljetnikovce stajale su bijedne kućice, napravljene od dasaka i kojekakvih limenih ploča. Čudio sam se kako vjetar i kiša ne raznesu te siromašne nastambe. Govorio sam o tome mom suputniku:

— A što kad dođe potres, koji je ovdje »strah naš svagdašnji«?

— Nema bojazni! — tumačio mi je. — Voda brzo sklizne niz obronke, a potres i onako nema što prodrmati. Naš narod nije velikih zahtjeva. Vidite, uz svaku kućicu ima nešto zemljišta s povrćem i cvijećem. Ne moraju plaćati porez. A djeca su im zdravija negoli ona u vilama i ljetnikovcima. Šteta što odrasli mnogo piju! Ali oni nisu krivi da Čile obiluje dobrim vinom kao malo koja zemlja na svijetu — smijao se moj prijatelj.

Nije me smirio svojim dosjetkama. Ostao sam uvjeren da tako velike društvene razlike vode opasnoj napetosti i obračunavanju. Napose me je zabrinula budućnost mnogobrojne djece.

— Ne gledajte tako crno na svijet! — tješio me je. — Sva ta djeca idu u školu, inteligentna su, a mnoga će doprijeti i do sveučilišta.

Dakako, opet mu nisam povjerovao. Uostalom, nikad se ne zna kad jedan Čileanac govori ozbiljno, a kada se šali. Veselijeg naroda nisam susreo u životu.

Približavali smo se kući strica Jurja.

— Evo nas. Upoznat ćete njegovu ženu, tíu Sofíu i djecu. Tío Jorge sigurno nije kod kuće. Vozi kamione. On sebe šaljivo naziva »camionero de carga pesada« (vozač teškog tereta). I on je potekao od onakve djece koju ste vidjeli na brežuljcima. Počeo je raditi kao gradski taksist, a onda je postao vozač teških kamiona jednog od mnogobrojnih gradskih poduzeća. Kad je prikupio nešto novaca i otvorio svoj račun u gradskoj štedionici, stekao je pravo da mu dadu zajam kojim je kupio neki stari kamion. Sam ga je popravio i obnovio. Postao je gospodar i počeo raditi za svoj račun. Danas posjeduje tri vlastita kamiona i prevozi robu od Valparaisa do Arike. Ne puši i ne pije, što je rijetko među vozačima. Eto, to Vam je samo jedan slučaj onih odrpanaca (»rotos«) s brežuljaka.

— Jedan slučaj ne opravdava bijedu tisuće drugih! — prekinuh ga u izlaganju.

Ušli smo u kuću da pozdravimo tíu Sofíu. Bila je to gospođa u poodmaklim godinama, tiha, nasmijana. Moj mi je prijatelj već bio ispričao njezin život. Odgojena u zavodu časnih sestara, dijete imućnije obitelji, zaljubila se ludo u Jorgea i pobjegla s njime. Roditelji su je razbaštinili, ali nju za to nije bilo briga, jer je Jorge već dobro zarađivao tako da su i ovu kuću mogli kupiti, popraviti i proširiti. Žive zajedno već tridesetak godina. Djece nemaju, ili bolje, imaju već četvero.

— Ali to je poseban slučaj — govorio mi je tiho dok smo sjedili u predsoblju i čekali da tía Sofía spremi ručak — Tío Jorge je pravi čudak. Ima svoje »mušice« u glavi koje nikakve kemikalije ne bi mogle uništiti. Kad je uvidio da tía Sofía ne može imati djece, on je od godine do godine dovodio po koje još nejako dijete sa »Sjevera«, gdje je trgovao. Tako ih je »sabrao« četvero. Djeca ga zovu tata, a nju mama. Najstariji, Juán, završava tehnički fakultet; prva djevojčica, Adriana, već je udata i ima troje djece; drugi sin, Miguelito, radi s ocem, a najmlađa, Isabel, pohađa osnovnu školu.

Pridružila nam se na čas gospođa Sofija. Moj se suputnik propitivao za svoje »rođake«, a ona je odgovarala tako prirodno kao da se doista radi o njezinoj vlastitoj djeci. Hvalila ih je da su dobra i da joj u svemu pomažu.

— A don Jorge? — upitah.

— On je uvijek na putovanju. Možda danas dođe na ručak, jer čeka istovar robe iz nekog američkog broda.

Upravo je u taj čas upala u sobu djevojčica.

— Mama! Tata je poručio da će doći na ručak.

— Hvala, dušo! — reče mirno doña Sofía i nastavi: — To je naše zadnje dijete. Nadam se da će biti zadnje, ali tko zna?! Vrag ne spava... — smijala se tužno doña Sofía.

Digli smo se i pošli za njom da razgledamo kuću. S malena balkona vidjela se luka i brodovi. Grad se rastezao kao uspavana zmija na suncu. U svakoj sobi visjela je uokvirena slika Gospe od Karmela. Moj je prijatelj opazio da se tomu čudim pa reče:

— Znate, kod našeg starijeg svijeta još nisu prodrle Gospe Lurdske ili Fatimske. Ima tome i povijesnih razloga. Kažu da se i »otac domovine«, Bernardo O'Higgins zavjetovao Karmelskoj Djevici. Ona je »generalisima« naše vojske. Valjda ste prisustvovali ophodu na blagdan Gospe od Karmela, koji predvodi vojnički biskup (»obispo castrense«) okružen najvišim predstavnicima svih rodova vojske. Za nas je ona najljepša Gospa, **Virgen del Carmen bella,** kako gasi njezina himna.

Malko ću se udaljiti od pripovijesti da potvrdim riječi mog prijatelja. Kad sam bio u Haifi, u Izraelu, opazio sam na trgu pred crkvom kip Karmelske gospe. Postavila ga je posada čileanske mornarice s natpisom:

Virgen del Carmen, reina de Chile,
salva a tu pueblo que clama a ti,
Ave Maria, gratia plena,
da a los Chilenos que te veneren
*amor de patria, amor de Dios.**

* Karmelska Djevice, kraljice Čilea,
spasi svoj narod koji te zaziva
Zdravo Marijo, milosti puna,
daj Čileancima koji te štuju
da ljube domovinu, da ljube Boga.

Malo poslije jednog sata začuo se glas iz dvorišta:

— Hej, stara, je li gotov objed?

— To je on! — upozori me prijatelj.

Doña Sofía se nadvila nad prozor.

— A Miguelito? — zapitala je muža.

— Nadgleda istovar u luci.

— Jorge, imaš goste. Požuri!

Ušao je nasmijan, ali bez buke. Najprije je pozdravio mene:

— Baš mi je drago da i svećenik jedanput zaviri u moju kuću i da objeduje sa mnom. Kao na Posljednjoj večeri — govorio je rukujući se.

— A zašto ne kao u Kani Galilejskoj? — zapitao sam.

— Ne, ne! Mi u Čileu vino pretvaramo u vodu, a ne vodu u vino.

Zagrlio je zatim mog prijatelja i propitkivao se za njegovu majku, braću i sestre. Poslije ručka ponudio nas je kavom i konjakom. On nije pio. Započeo je naš »razgovor ugodni« — Doña Sofía se je već bila povukla u kuhinju.

— Zacijelo su Vam već sve rekli o meni — obratio mi se i lukavim posmjehom namignuo svom nećaku.

— Kad svi znaju, zašto ne bih i ja. Uostalom, znam čuvati tajne.

— Razrješujem Vas svih tajni. Ja ništa ne krijem. Djeca su mi zdrava i poštena.

— I dobri kršćani?

— A što znači biti dobar kršćanin? — počeo je mudrovati don Jorge. — Zar biti dobar znači da živiš kao naši kadeti i časnici koji su profinjeni u vladanju, a u svakoj luci ostave po koje dijete za koje se više ne brinu? Ja sam svoju djecu doveo u

ovaj dom, a Sofija ih je odgojila. Govorim svoju, iako nisam u to potpuno siguran, jer nisam bio ni prvi ni posljednji tim ženama koje sam sreo na putovanjima. Ako mi se neka zaklela da je to moje dijete, doveo sam ga kući i dao mu svoje prezime.

— Vaš postupak ipak nije bio ispravan ni prema tim ženama, a ni prema vašoj gospođi — primjetih.

— A što biste Vi htjeli? — počeo se žestiti. — Zar da Sofiju vučem u kamionima tisuće kilometara po kiši, vjetru i svim drugim nepogodama? Ili biste valjda tražili da živim kao nekakav redovnik? Uostalom, ja sam tim ženama olakšao život, jer i onako svaka od njih ima i po nekoliko grla da hrani. Ja sam ih bogato nadario i darivam. Moja djeca nikad nisu pitala za svoje rođene majke. A Sofija je sretna da je netko zove majkom.

— Vidim da ste dobar odvjetnik. Pripremili ste mnogo dokaza da smirite svoju savjest.

— Savjest, savjest! Vi svećenici uvijek lupate po savjesti. To je jedino što znate, a i nagon je dio čovjeka.

— Jest, ali on mora biti u službi čovjeka, inače koja razlika između nas i životinja? Vi ste mogli pokćeriti i posiniti dvadesetoro djece, a ipak ostati vjeran Sofiji.

— A Vi mislite da čovjek može savladati nagon?

— Vaša sumnja i mene pogađa.

— Vidi, vidi, još ćete se rasrditi, a ja sve ovo govorim u šali. Odgovorite mi: zašto Bog nije stvorio u isti mah Adama i Evu, nego je počekao i dobro promislio prije nego je stvorio ženu? — smijao se svojoj dosjetki.

— Don Jorge, eto još i Boga miješate u svoje šale!

— O ne, nikako! Ja poštujem njega i njegove svece. U mojem kamionu uvijek stoji kipić svetog Pankracija. Do sada mi je uvijek pomogao. Samo sam ga jedanput u životu okrenuo naopačke.

— Ne razumijem.

— To mi vozači činimo kad nas neki svetac neće da usliši.

— Lijepog li čašćenja svetaca! Pa to je praznovjerje!

— Za Vas bi bilo praznovjerje i kad bi čovjek zapalio svijeću **almiti** (osobi koja je poginula u prometnoj nesreći a ime joj je obilježeno na kamenoj ploči).

— Dakako, ako mislite da **almita** ne može naći pokoja bez te Vaše svijeće.

— Čudan ste mi Vi svećenik! Pa Vi uopće ne vjerujete u drugi život.

— Vi se zaista šalite, don Jorge! Nego, recite mi ipak zašto niste, kao šofer, izabrali za zaštitnika svetog Kristofora, nego svetog Pankracija?

— Sveti je Kristofor vozio ljude preko rijeke, a mi trebamo mladog sveca koji će nas prevesti preko opasnih mostova.

Neobično je poimanje svetaca u običnog puka. Tog sam se časa sjetio drugog, sasvim obratnog slučaja, koji, dakako, nisam rekao don Jorgeu. Došla neka pobožna gospođa prijoru da mu se istuži jer se njena kćerka želi pošto-poto rastaviti, a ona je molila svetog Vinka da se to ne dogodi. Pitala je savjet u prijora kojem bi se svecu obratila. On, da je se riješi, reče: Pa molite se svetom Pankraciju!

— Ali, oče, ne budite naivni! Sveti je Pankracij bio dječak od trinaest godina kad su ga progonitelji vjere ubili. Što se jedno dijete razumije u ovakve probleme?

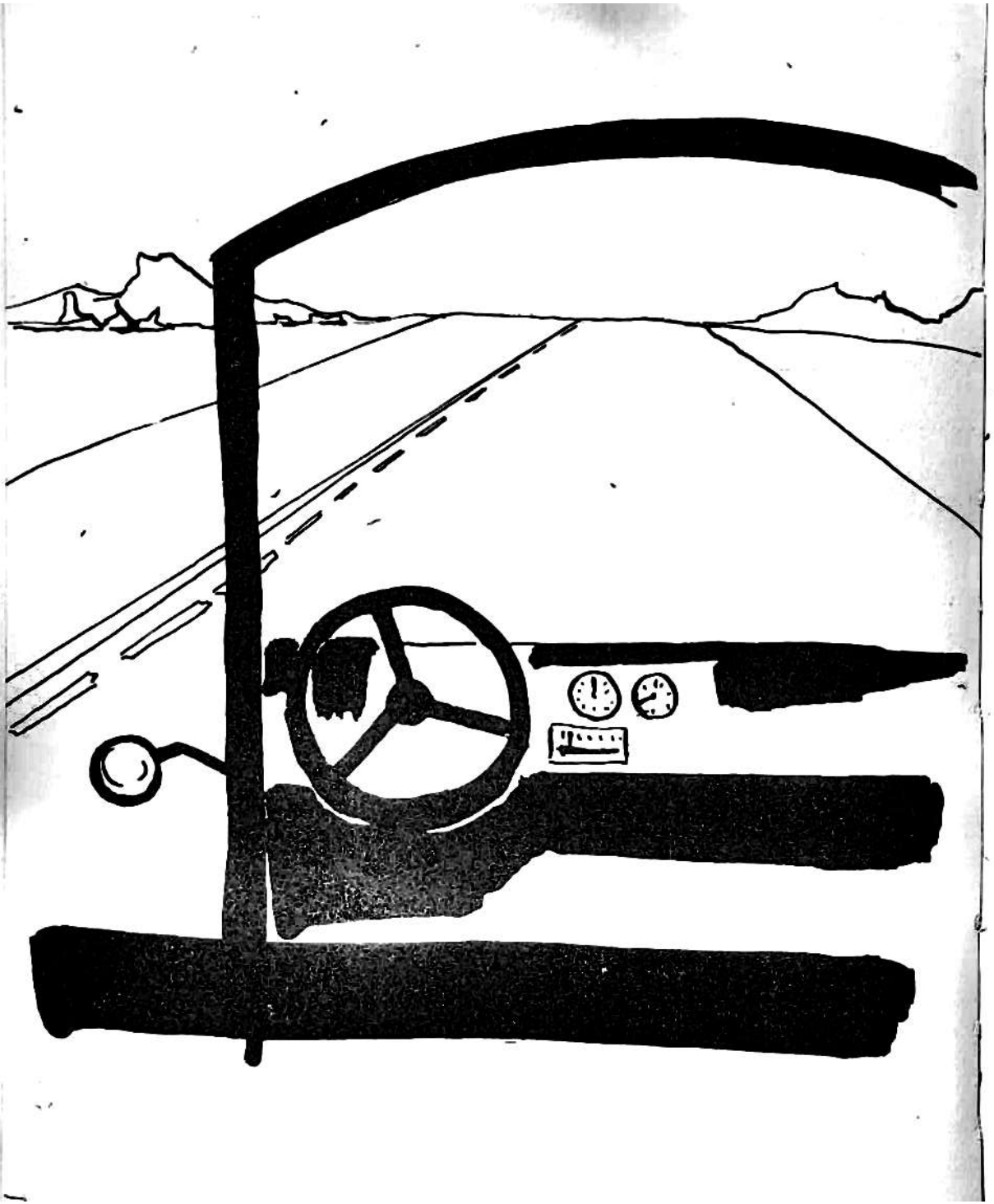

Don Jorge je mislio da sam se uvrijedio budući da sam šutio.

— To su sve šale, **mi padre!** — govorio je. — Nama Čileancima je šala (on je rekao tipičnu riječ **chiste)** jedina utjeha, kao i onome našem psu na granici, u Andama, kojemu si mogao sve kosti prebrojiti. Sreo on jednom dobro ugojenog argentinskog psa. »Hej, ché«, kaže mu argentinski pas, »zašto ne dođeš k nama? Imao bi mesa i kostiju na pretek«. »Neću«! »A što te onda drži u Čileu?« »Mogu barem slobodno lajati«, odgovori čileanski pas i zaputi se natrag svojoj domovini.

— Don Jorge, hvala na društvu i na objedu! Moramo požuriti u Santiago.

Oprostili smo se i od dobre doñe Sofíe.

— Što Vam se čini? — zapitao me je moj suputnik dok smo se vraćali u Santiago.

— Čudak i mudrijaš kao što ih ima dosta u ovoj lijepoj zemlji. A sad promatrajmo ove divne krajolike! — rekoh i zašutih do Santiaga.

*

— Kad sam poslije nekoliko godina morao radi bolesti napustiti Čile, spomenuti prijatelj došao je da mi zaželi sretan put.

— Šteta što odlazite! Vi ste postali pravi Čileanac. Nedostajat ćete nam.

— Neću zaboraviti »Chile lindo« (»lijepi Čile«, kako glasi jedna od raširenijih popijevaka). Svuda ću ga nositi u sjećanju i srcu. Ali ostavimo sada to! Recite mi radije kako Vaš »tío Jorge«?

— Umro je preklani.

— U prometnoj nesreći?

— Nije se radilo ni o kakvoj prometnoj nesreći. Uništio ga je rak na jetri.

— Siromah! Je li mu pomogao sveti Pankracij? Da li se na samrti ispovijedio?

— Jest, ali i tog je časa ostao stari »tío Jorge«. Ne znam što je razgovarao s bolničkim kapelanom; samo znam da je ovaj izišao iz njegove sobe smijući se:

— **Qué tipo más original!** (Čudnog li osobenjaka!) — govorio je kapelan.

— Zacijelo je i s njime pravio šale dok se ispovijedao. I da znate: pokopali smo ga, po njegovoj želji, s kipićem svetoga Pankracija u rukama. Držao ga je dok je umirao. I to uspravno, ne naglavce.

Ekleziolog

Advokat je unajmljena savjest.

F. M. Dostojevski, Žutokljunac

Za vrijeme II. vatikanskog koncila i poslije njega nastala je neka čudna neizvjesnost u svećenstvu i u narodu. Čileanski vjerski običaji počeli su se naglo mijenjati. Duge svećeničke haljine (talare) zamjenjivali su crni »klerđimeni«, obična odijela svjetovnjaka s bijelim ovratnikom. Zatim su se počela nositi siva odijela. Najzad se nije pazilo ni na boju ni na kroj. Ovratnik je također nestao; svećenici su najprije nosili u zapučku male križeve kao znak svojeg poziva, ali su i oni postali »preteški« i nestali. Narod se je i na to privikao. S misnom se odjećom događalo nešto slično: najprije je ušla moda »ponarodnjivanja kazule« (odjeća što je svećenik nosi dok služi misu) koja je poprimila oblik seljačkog ogrtača (»poncho«), ali ni to nije dugo potrajalo jer »stilizatori« nisu uspjeli stvoriti nešto novo i prikladno za svete obrede. Najjednostavnije je bilo odbaciti »kazulu«, a tome je pogodovala i »koncelebracija«, koja u svećenika-sudionika iziskuje samo bijelu haljinu (albu) i naramenicu (stolu)! A bilo je i onih koji su zagovarali da se potpuno dokine bilo kakva misna odjeća. Ne izmišljam jer sam sudjelovao u raspravama. Najgore su prošli kipovi svetaca kojih je, po španjolskom obi-

čaju, bio priličan broj u svim crkvama. Sjećam se da sam u gradu Palencia (Španjolska) ušao u crkvu punu kipova i kipića. Župnik mi je kazao da se crkva, zove »Iglesia de doce mil virgenes« (Crkva dvanaest tisuća djevica). Nije ih doduše bilo dvanaest tisuća, ali je njihov broj bio ipak upadljiv. U Čileu su najprije »stradali« kipovi svetaca koji su nestali iz kalendara po novoj liturgijskoj obnovi. Ali mladi reformatori nisu trpjeli nikakve kipove u crkvama. Kažu zli jezici da su nekoji od tih »čistunaca« jedne noći pokupili nepoželjne kipove, strpali ih u vreće, natovarili na lađu i bacili u ocean. Nije im bilo mnogo stalo da provjere, da li koji od tih kipova ima povijesnu ili umjetničku vrijednost. Bili su to većinom kipovi baroknog i poslijebaroknog doba. Šteta što nisu bili dati nekom muzeju kao što su bile darovane zlatom izvezene misnice.

Liturgijska je obnova tražila što veće sudjelovanje vjernika. Da se to postigne, trebalo je u što kraćem roku zamijeniti latinske tekstove prijevodima na narodnom jeziku. Najprije se pokušalo misama i himnama, ali bez uspjeha, jer latinski naglasak ne odgovara španjolskom. Slobodni pak prijevodi imali su malo ili ništa zajedničkoga s izvornikom, kao što se to npr. opazilo u prijevodu himne **Tantum ergo** (Divnoj dakle tajni ovoj). Novatori su i tome našli lijeka: preuzeli su tekstove i napjeve raznih kršćanskih zajednica kojih u Čileu ima na pretek. Ti su napjevi naličili više šlagerima, nego ozbiljnom crkvenom pjevanju. Prosti puk ih nije prihvatio; on je nastavio pjevati stare pjesme o Isusu i Gospi i tako popunio prazninu koju su ostavili reformatori. Ipak je bilo i uspjelih pokušaja, napose kad je crkvena glazba bila nadahnuta pučkim melosom. Nastale su tako razne **Mise criolle.** Ostao mi je u sjećanju **Agnus Dei** iz jedne takve mise, uz pratnju pučkih glazbala iz pustinjskih predjela Atakame; ritam i melodija dočaravali su hod i predanje tih osamljenih seljaka

koji su životom bili bliski Ivanu Krstitelju. Trebalo je pronaći nove ljude za nove ckrvene zborove. Budući da u Čileu prevladava uvelike ženski spol, pojavili su se odmah sastavi gitaristica po mnogim crkvama. One, u svojim minisuknjama, očaravahu omladinu ne samo lijepim glasovima, nego i anatomski savršenim nogama. Ali ni ti sastavi nisu dugo trajali, a običan je puk nastavio pjevati u svim crkvama. Jedino pametno i logično rješenje!

Zbrka na doktrinalnom (dogmatsko-moralnom) području bila je još veća. Ona, doduše, nije zadirala u pučke slojeve, nego je obuhvatila naobražene ljude. Jedan mi je crkveni prelat, na povratku iz Rima gdje je je prisustvovao koncilskim raspravama, dao naslutiti da bi se i dogme »mogle preformulirati« kako bi ih prihvatili i protestanti. On nije jasno razlikovao sadržaj od izričaja dogme. Bio je zanesen ekumenizmom, uz bilo koju cijenu. Pripadao je novom valu episkopata koji se sastojao od dobrih »pastira«, ali ne i dobrih teologa. Opazio sam da na srebrnom lancu nosi križ bez Raspetoga. Kad sam mu to primjetio, odgovorio mi je:

— Složili smo se da je to ispravnije jer se time bolje naglašava uskrsno otajstvo.

— Onda Vi više ne propovijedate »Isusa, i to Raspetoga«, kako hoće sv. Pavao.

— I sveti bi Pavao danas drukčije propovijedao.

— Možda bi se poslužio tekovinama novog načina saobraćanja, ali ne bi ni u čemu promijenio sadržaj svojih govora. Dobro! Ako Vama više nije stalo da nosite križ s Raspetim, zašto se onda bunite da Vam mladi svećenici izbacuju kipove Gospe i svetaca iz crkve? Zar je lik Gospe i svetaca nešto uzvišenije i nama potrebnije od lika Kristova? Vi nesvjesno propagirate kipoborstvo.

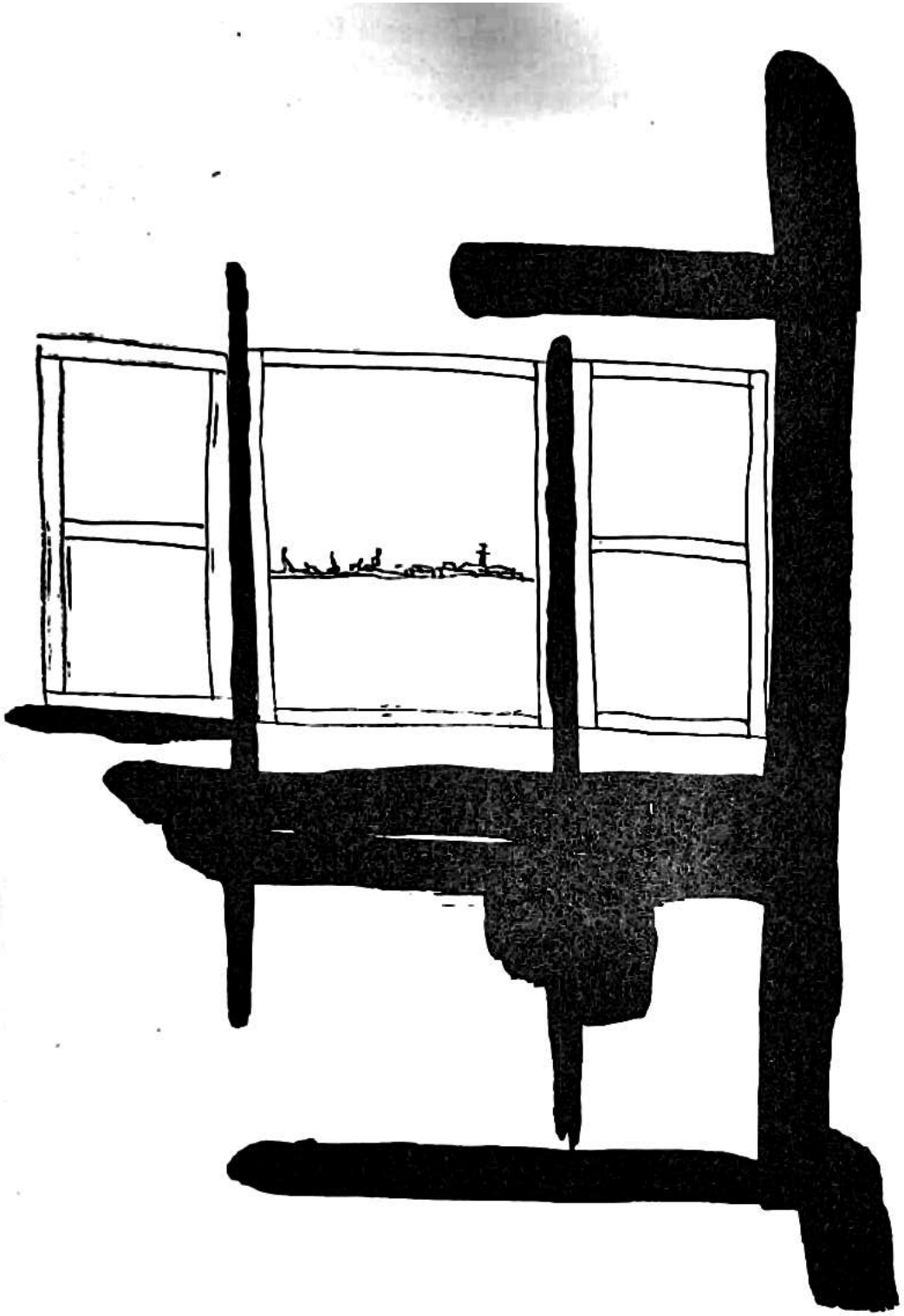

— Vi me skoro vrijeđate.

— Ako je logika vrijeđanje.

Rastali smo se ipak kao stari, dobri prijatelji.

Da se donekle sredi ta doktrinalna zbrka, napose u odnosu na ispovijed, misu, primat rimskog biskupa, njegovu encikliku »Humanae vitae«, itd., bili su pozvani iz Europe, najviše iz Francuske i Italije, ponajbolji stručnjaci, naročito oni koji su bili savjetnici biskupa na Koncilu. Održavali su učena predavanja o razvoju neke dogme ili sakramentalne prakse. Ni sami nisu bili svjesni da njihovi slušatelji, željni novina i buntovno raspoloženi na sve što je prošlo, najpozornije prate i bilježe one kadikad nejasne i sporne točke u povijesti Crkve. Nije čudo da je velik broj svećenika na jednom takvom predavanju zanosno pljeskao Luteru nazivajući ga »svetim« ('Viva Santo Padre Lutero'). Među takovim učenim predavačima, pozvanim iz Europe, bio je i jedan koji je napisao toliko članaka i knjiga iz one grane teologijske znanosti koja se zove »ekleziologija«* da bi ih običan smrtnik jedva dospio pročitati. Zacijelo ni on nije bio svjestan djelovanja svojih kritičnih zapažanja na mladi svećenički naraštaj. Danas je već ubrojen među »konzervativce« jer »naprednima« smeta njegovo oslanjanje na autoritet Tome Akvinskoga, iako je upravo on odgojio dobar dio »naprednih« teologa u Europi.

Jednog četvrtka naš je ekleziolog, naslonjen o zid samostanskog dvorišta, tik do izlaznih vratiju, čekao kola koja je poslao nadbiskup, da ga odvedu na mjesto predavanja. Stajao je i promatrao svijet koji se svakog četvrtka slijevao kao rijeka sa svih strana Santiaga da pozdravi Gospu od Ružarija (ili kako oni kažu: Gospu od Pompeja). Taj nepregledni ljudski mravinjak miče se i šapće svoje molitve od

* Ekleziologija je grana teologije koja proučava Crkvu kao organizirano društvo, njezino ustrojstvo i razvoj.

rane zore do kasne noći; izmijeni se i do 80.000 osoba svakog četvrtka; ima među njima bogatih i siromašnih, učenih i neukih, vjernih i praznovjernih, mladih i starih, muškaraca i žena; od ministra do poslužnika, od biskupa do sakristana, od generala do običnog vojnika. Svakog se sata slavi Euharistijska žrtva, a u pauzi moli krunica i pjevaju marijanske pjesme. Poklici Gospi čuju se od vremena do vremena. Strancima je neobično slušati poklike: »Viva Maria! Viva la Reina de Chile!« i slično. Nije to samo marijansko slavlje; to je ujedno i mjesto duhovne obnove jer nekoliko svećenika neprekidno ispovijeda. Tako to traje već godinama.

Naš je ekleziolog motrio taj zanos božjega naroda i šutio. Gledao je i čudio se ženama i muškarcima koji su, puzeći na koljenima, obilazili dvorištem i zaustavljali se pred kipom Bogorodice. Približim mu se da mu ne bude dosadno i da mu rastumačim ako mu je što nejasno u vezi s tim neobičnim prizorom. Pažljivo je pratio kad mi se jedna žena s djetetom u naručju približila i zamolila da joj blagoslovim čedo koje je »nemirno po noći«. To čine mnoge majke, uvjerene da zli duhovi progone njihovu djecu. Uza sva moja uvjeravanja da se ne radi o zlim duhovima, ona je uporno tražila da molim nad djetetom. Sve sam to rastumačio našem ekleziologu. On je još neko vrijeme gledao taj »metež« i pratio pobožne pokrete darovatelja za obnovu izgorjele crkve, a onda mi naglo reče: »Idemo! To nije moja Crkva!«

Nisam zaboravio te riječi. »To nije moja crkva«! Naš je teolog zacijelo imao svoju Crkvu, pročišćenu od natruha pučkih običaja i sujevjerja; Crkvu koju je on zamislio prema svom uzorku.

Nije ni slutio da je ova »pučka« vjera bila jedini oslon ispaćenom narodu čak i onda kad

je bio izrabljivan u ime te iste Crkve koju on proučava i o kojoj je napisao mnogo knjiga i rasprava.

Ne mogu zanijekati da je svuda ostavio uspomenu ne samo učenog nego i pobožnog svećenika, ali smatram da je njegova izreka bila brzopleta osuda nečega što nije dovoljno poznavao.

Prije zadnjeg predavanja naglo se razbolio. Ne sjećam se više da li se radilo o jetri ili bubrezima.

Njegova su ga subraća odmah smjestila u kliniku Medicinskog fakulteta Katoličkog sveučilišta. Kad sam ga zadnji put posjetio, osjećao se oporavljen, hvalio liječnike i bolničarke, ali sam opazio da je zabrinut. Prije nego sam otišao, zaustavio me i zapitao:

— Vi znate da ja nisam zdravstveno osiguran, a novaca nemam. Tko će platiti troškove liječenja? Sutra izlazim iz klinike.

— O, budite bez brige! — rekoh mu smijući se. — Ne uznemirujte se! Sve će to srediti naša Crkva — nadodao sam naglasivši, s malom primjesom zlobe, ono **naša.**

On se osmjehne i zaklima glavom.

Konac ljubavne priče

Tajna čovječjeg života nije u tome da živi, već u tome zašto živi.

F. M. Dostojevski, Braća Karamazovi

Zulema se bila upravo upisala u školu za medicinske sestre, a njezina starija sestra Mirella završavala je studij španjolskog jezika i književnosti na filozofskom fakultetu. Zulemu sam upoznao jedno popodne dok je čekala sestru pred zgradom fakulteta. Dvije sestre — dva različita tipa: Zulema, vitka, crnomanjasta, vesela i uvijek spremna na šalu; Mirella, škiljava, s naočalima, zdepasta i zamišljena. Priroda se poigrala s njima dok ih je oblikovala. Ipak je Mirella bila mnogo ozbiljnija i radišnija od Zuleme. To sam, doduše, najprije čuo od drugih, a onda sam se i sam uvjerio kad je Mirella polagala diplomski ispit, a ja bio član komisije. Otac im je bio veleposjednik negdje na čarobnom čileanskom Jugu, gdje jezera ljubakaju s rijekama, a vulkani sa snijegom. Mirella je stanovala u pensionatu jednog svjetovnog katoličkog instituta, dok je Zulema posjedovala vlastitu garsonjeru jer je bila tatina ljubimica.

Moj prijatelj, mladi svećenik Miguel, nerijetko je dolazio na fakultet da dočeka svoje rođakinje (tako ih je on predstavljao) i da ih otprati do autobusne stanice. I on je bio s Juga, ali iz veoma siromašne obitelji. Kad mu je majka umrla od su-

šice, župnik ga je smjestio u sjemenište da ne bi ostao na ulici, jer mu je otac već bio mrtav. Nije ga ni upitao da li želi poći u sjemenište ili ne. Glavno je spasiti dječaka, mislio je dobroćudni svećenik, a zvanje će se naknadno pojaviti. Poslije ređenja poslaše ga u inozemstvo da nastavi studije jer je bio odličan đak. Savršeno je ovladao engleskim i francuskim jezikom. Imao je vlastiti automobil uvezen iz inozemstva. Voljen od pretpostavljenih, bio je imenovan odgojiteljem u sjemeništu. Auto je zaradio vozeći crkvene dostojanstvenike u stranoj zemlji. Knjigâ nije donio sa sobom, jer »knjigâ ima svuda, a ovakav se auto ne može dobiti u Čileu«.

Opazio sam da Miguel nije ravnodušan prema Zulemi. Uvijek bi se raznježio dok je o njoj govorio kao o »anđelu koji je pao s neba, a koga ne shvaća i ne trpi, iz zavisti, ona vještica Mirella«. Volio sam Miguela jer je bio nesebičan i sposoban čovjek, spreman da svakome učini uslugu. Pomagao je siromašne obitelji u pregrađima, u tako zvanim »poblaciones callampas«, naseobinama koje su nicale kao gljive poslije kiše. Gradio je i popravljao kuće doseljenicima. Većinom su to bili seljaci iz raznih dijelova zemlje kojima je grad nudio nadu u neko stalno zaposlenje i zaradu. Nisu mnogo razmišljali o poteškoćama. Smatrali su da imaju bar toliko prava da zauzmu neplodna i neobrađena zemljišta i podignu privremeni šator. Kasnije će se naći netko da im, iz društvenih ili vjerskih razloga, pomogne sagraditi malu drvenu kućicu i ograditi »njihov« dio zemljišta.

Jedan od takovih pomagača bio je i Miguel. U njegovoj je svijesti vladala čudna smjesa politike i religije, ili bolje, za njega je religija bila politika, a politika neka vrsta religije, jer »jedna se i druga brine za čovjeka, da mu bude dobro na ovoj zemlji. Krist nije obećavao samo nebo, nego je hranio ljude kruhom, ribama i vinom. I to u izobilju. A brinuo

se da budu i tjelesno zdravi . . .« Zato se Miguel odrekao službe odgojitelja u sjemeništu i posvetio se doseljenicima jer »oni u sjemeništu jedu do sitosti, imaju centralno grijanje, liječnike i lijekove«. On je prenosio građu za podizanje novih kućica, planirao igrališta za djecu, a Zulema se rado ponudila da mu pomaže u novootvorenoj ambulanti. Uspio je preko svojih veza dobiti iz Sjedinjenih Država veliku količinu lijekova i drugog pribora, tako da je njegova ambulanta bila bolje snabdjevena nego mnoge u gradu. Odijevao se kao običan radnik. Svi su ga zvali samo Miguel ili Miguelito. Smatrao je da je time njegova svećenička uloga ispunjena.

Sreo sam jednog postarijeg kolegu koji je također bio s Juga, i to iz pokrajine iz koje su bili Miguel i spomenute sestre. Zapitao sam ga da li pozna Miguela i njegove »rođakinje«. On se malko zlobno nasmijao, a onda nadodao: »Znate, na Jugu smo svi rođaci, ali Miguel nema ama baš nikakve rodbinske veze s tim djevojkama«. Bojao sam se za Miguela i smišljao što da učinim da ga obranim od mogućih govorkanja i kleveta. Iako nisam odobravao njegov način mišljenja i življenja, ipak, bar do tog časa, nisam imao povoda da sumnjam u njegov život.

Jedne nedjelje, poslije podne, prihvatio sam Miguelov poziv i pošao da vidim njegovu »población«. Ostao sam ugodno iznenađen motreći male drvene kućice, čista dvorišta, mnogo cvijeća uz ograde i po prozorima. Ljudi su ga srdačno dočekivali, a djeca se skupljala oko njega. Svi su ga tikali i zvali jednostavno Miguel, što nije slučaj kod priprostog puka u Čileu. On ih je sam tako »odgojio« ili »preodgojio«. Razgledali smo i ambulantu. Zulema nije mogla doći tog poslijepodneva »jer se nije dobro osjećala«.

Vraćali smo se njegovim automobilom. Pitao sam ga otkuda mu toliki novac za gradnju kuća, am-

bulante, igrališta itd. On je sve objasnio milodarima iz inozemstva, napose iz zemlje gdje je studirao. Kad sam mu kazao da nisam zapazio u kućama nikakvog vjerskog znaka, kao križ, sliku nekog sveca, što je pradavni običaj u svim ovdašnjim kršćanskim obiteljima, on je postao nemiran i počeo mi tumačiti kako je to zastarjeli način evangelizacije, jer da radnici ne trpe kad im se dolazi s vjerskim oznakama ni nakanama, nego da se s njima mora sasvim ljudski postupati, a sve bi drugo bila propaganda.

Slušao sam mirno njegovo objašnjenje. Nisam mu htio protusloviti i zaskočiti ga pitanjem zašto se i ona »druga« strana, ne baš kršćanski usmjerena, ne boji nuditi radnicima svoje proglase, plakate i slike svojih rukovodilaca što sam ih zapazio u nekim kućama. Dao mi je naslutiti da kršćani moraju biti socijalistički usmjereni, jer jedino tako mogu doći do širih slojeva radnika i seljaka. U Čileu, doduše, još nije postojao »pokret kršćana za socijalizam«, ali Miguel je bio pretekao i one najnaprednije. Po njegovu uvjerenju, svećenik se mora suživjeti potpuno s radničkom klasom. Stari svećenici mnogo govore o molitvi i duhovnom životu, ali radniku to nije potrebno. Njemu treba krov, kruh i rad.

— Ne živi čovjek samo od kruha — dobacio sam mu.

— »Pamplinas« (gluposti)! — odgovorio mi je dosta srdito. — Vi sve rješavate citatima iz Sv. pisma, ali život je pošao drugim smjerom. Zar manualni rad nije najbolja molitva i razmišljanje?

Vozio je ne pazeći na svjetlosne prometne znakove. Kad sam mu kazao da pripazi na semafore, on mi je posprdno odgovorio:

— Ne bojte se! U Americi postoje dva privilegirana bića, a to su životinje i svećenici. Nitko ne će pogaziti mačku, jer bi to bio znak nesreće, a pregaziti svećenika, bila bi prava katastrofa.

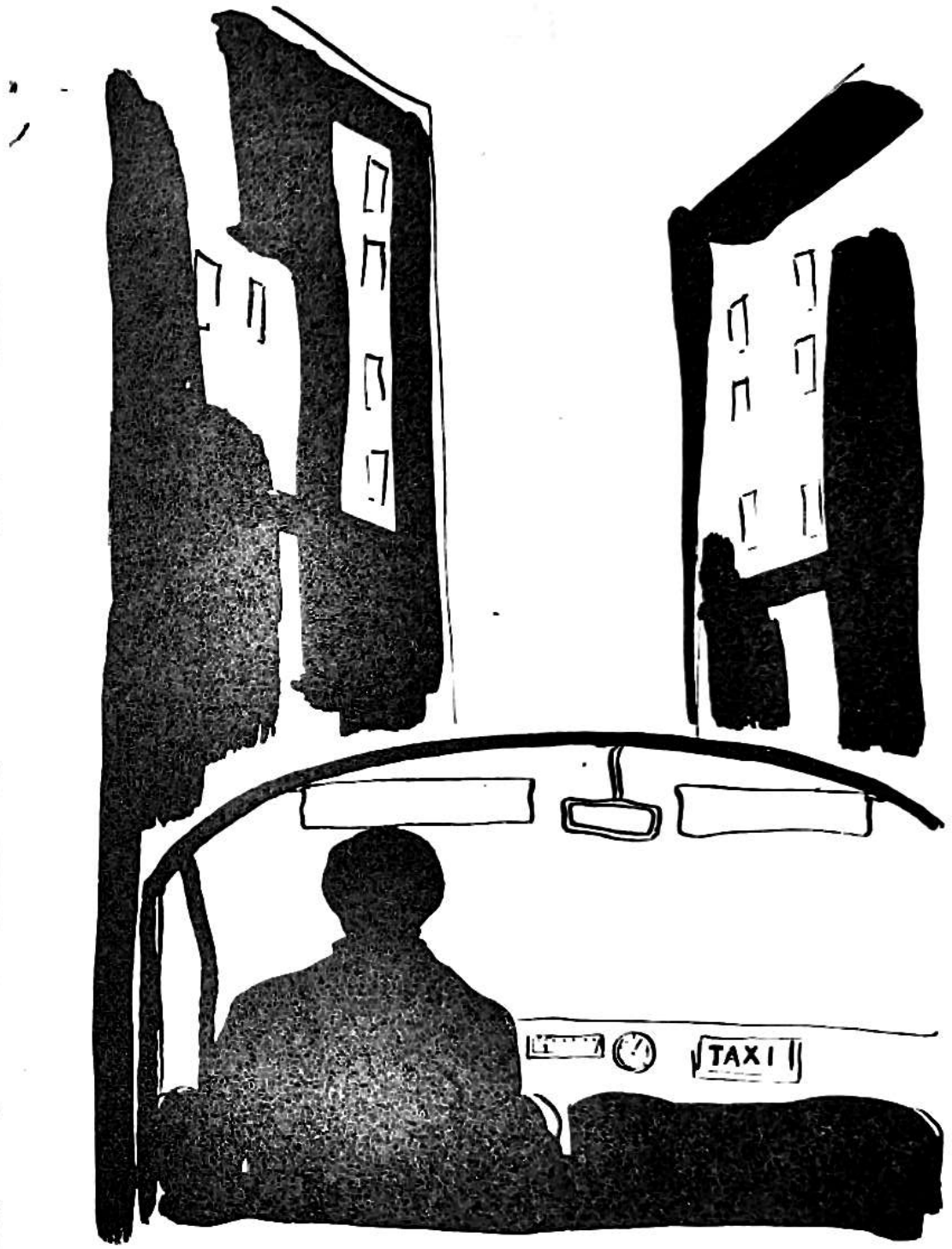

Kad smo prolazili uz cvjećarnicu, naglo zaustavi kola i iziđe da kupi cvijeća. Vratio se s velikom kitom bijelih i crvenih karanfila.

— Nekome je rođendan, imendan? — upitah.

— Ne! Zaustavit ćemo se ispred Zulemina stana da joj to predam.

I tako je učinio, ostavivši me sama u kolima. Prvi put u životu vidim da neki svećenik nosi cvijeće na dar djevojci. Zbilja sam staromodan. U Miguelovu automobilu nije bilo nikakva vjerskog znaka, čak ni sličice svetog Kristofora, koju drže svi vozači, pa i oni koji ne vjeruju. To je zacijelo u duhu Miguelovih protupropagandnih vjerskih načela. Vratio se nasmijan i kazao da se Zulema osjeća mnogo bolje, ali on joj je savjetovao da ostane u krevetu još par dana.

Prolazili su mjeseci. Zulema više nije dolazila na fakultet da vidi sestru, a ni Miguel da ih isprati. Mislio sam: Mirella je našla valjda zaposlenje u nekoj od mnogobrojnih privatnih škola koje su se pojavljivale češće negoli »poblaciones callampas«. Svatko je u Čileu mogao otvoriti privatnu školu, od dječjeg vrtića do gimnazije, ako je za to imao novčane mogućnosti i ispunio zakonske uvjete. To je bila takozvana »školska demokracija« koja je, nažalost, kadikad dopuštala da se napune parama džepovi vlasnika zgrada više negoli znanjem glave učenika. Zakoni za osnivanje takvih škola bili su strogi, ali svi zakoni i odredbe imaju svoje »rupe« kroz koje nerijetko bez muke prolaze povlašćeni i preporučeni. Zato su i plaće učitelja i profesora u tim ustanovama bile slabije negoli u onim državnim. S druge strane, bez tih bi škola ostalo tisuće i deseci tisuća djece bez obrazovanja. Mirella je zacijelo započela svoju karijeru u jednoj takvoj školi, a onda će čekati povoljan čas za natječaj i uskočiti u državnu gimnaziju. Teško je bilo proći kroz taj »natječaj«, jer je bio politički obojen, pogotovo ako je netko diplomirao na vjerskom sveučilištu, premda su te diplome zakonski bile izjednačene s onima državnih sveučilišta. Vraćajući se s fakulteta, jednog sam podneva opazio Mirellu dok je izlazila iz jedne od tih privatnih gimnazija. Nosila je torbu punu knjiga i žurila se prema autobusu.

— Mirella! — zvao sam je iz prilične udaljenosti. Prolaznici su me čudno gledali, ali ja nisam mario. Želio sam s njom razgovarati. Okrenula se i približila.

— Vi ste to! Ah, pustite me! — rekla je dosta razdražena.

— Zar sam Vam što nažao učinio?

— Ne, niste Vi, ali onaj Miguel! — Iz očiju joj sjevne bijes, a na usta navre kletva.

— Što je, zaboga? Što se dogodilo?

Mirela je hodala uz mene i tumačila:

— Zulema očekuje dijete. Ako se Miguel s njom ne vjenča, bit će zlo. Tata je poručio da će doći... Ubit će ga. A on se ne šali. Možda ne znate da je tata umirovljeni pukovnik.

Zastao sam bez riječi. Bilo bi smiješno raspravljati s njom da možda Miguel nije otac djeteta. Sestre su sigurno međusobno sve rasčistile.

— Žao mi je, jako mi je žao — tješio sam Mirellu, ali ona je bila srdita:

— Pa zar Vi niste ništa sumnjali?

— Ne.

— Naivčina! — reče posprdno i udalji se.

Progutao sam i to i nastavio svojim putem.

Svijet je izlazio iz dućana i ureda. Probijao sam se kroz mnoštvo gurajući čas jednog čas drugog prolaznika. To je prava popodnevna košnica.

U toj vrevi zvučila mi je u ušima Mirellina riječ »naivčina«. Zbilja sam to ja? Dostojevski u svom Žutokljuncu kaže da je »naivnost zapravo najveće lukavstvo«. Ja, uistinu, nisam sumnjao u Miguela. Naslućivao sam da njegov posvjetovnjačeni način življenja i mišljenja ne može biti čvrst oslon njegovom svećeničkom životu. Kad vojnik preda oružje, on je zarobljenik; Miguel je bio zarobljenik svojih nazora koji su ga izjednačili s ovom bujicom svijeta što mene ovaj čas gura desno-lijevo. Zar znači biti naivčina ako netko u praksu sprovede Kristove riječi: »Vi ste u svijetu, ali mu ne pripadate?« Volim ostati takvim naivčinom.

Miguel je tih dana sklopio građanski brak sa Zulemom. Crkveno se nije mogao vjenčati, jer u to doba još nisu postojale olakšice kanonskih propisa što ih je donio Drugi vatikanski. Uostalom, to Miguela nije ni najmanje uznemiravalo. Namjestio se kao prevodilac u nekoj američkoj firmi i dobro zarađivao. Zulemin tata se je simrio, pogotovo kad mu se rodio unuk.

*

Prošlo je nekoliko godina. Jedne sam jesenske večeri izlazio iz fakulteta. Kišilo je kao iz kabla. Čekao sam pred vratima da naiđe taksi. U Čileu, bar u ono doba, oznake »taksi« stajale su rasvijetljene na autu s desne strane vozača. Kad su bile pogašene, značilo je da su kola zauzeta. Čekao sam dugo vremena uzalud. Već sam se htio vratiti u zgradu, kad iz daljine opazim rasvijetljen znak na taksiju. Raširim ruke i zaustavim ga. Uđem u kola, pozdravim i naznačim odredište:

— Calle Santo Domingo.

Vozač nije ništa odgovorio. Kimnuo je i nastavio voziti. Na glavi je imao »francusku« kapu ispod

koje su virile dosta velike uši. Neprestano je kašljucao. Vidjelo se da je bolestan. Kad smo stigli na odredište, zapitah ga za cijenu.

— Ništa — odgovori gušeći se u kašlju.

— Tako ne! Vi teško radite, i to noću, pak ne bi bilo pošteno... Ili mi možda kao svećeniku...

— Ajde, čovječe! — okrene se vozač. — Ili me ne poznaš?

— Miguel! Zar si postao gradski vozač? Više ne radiš kao prevodilac?

— Propala firma, propao ja, propao brak — reče tužno.

— Kako?

— Razbolio sam se. To je jedino što sam naslijedio od majke.

— A Zulema?

— Ostavila me. Uzela djecu i otišla na Jug. Tamo živi s tatom.

Kobne rešetke

Život sada postoji kao bol, strah, i u tome je cijela obmana.

F. M. Dostojevski, Bjesovi

Kad je kod nas zima, u Čileu je ljeto. Pridošlicama je neobično dočekati Božić početkom ljeta kad ljudi bježe na plaže da se rashlade i odmore. Jedan sam takav Božić i Novu godinu proveo u Valparaisu, najvećoj čileanskoj luci na Pacifiku, u starom samostanu sa sobama okrenutim prema moru, pred kojima su galerije zatvorene staklom da ih brane od prejakog sunca, vjetra ili kiše. Divan je odatle pogled na more, napose u noći Stare godine, kad prekooceanski brodovi izlaze na pučinu, osvijetljeni i nakićeni zastavicama, da pozdrave Novu godinu dugotrajnim zvižducima sirena, uz vatromet i pucnjavu topova s brežuljaka. Ali to je tek jedan prolazni ugođaj, a život teče dalje ne razlikujući staru godinu od nove. Kradljivci znaju iskoristiti tu noć i provaliti u kuće dok su ljudi na obali zaneseni ugodnim noćnim prizorom. Svi smo bili u samostanu, a ipak su lopovi uspjeli svinuti rešetke crkvenih prozora. Pokrali su što se pokrasti moglo; oltare su ogoljeli kao da je Veliki petak. Mirnoćom koja im je prirođena, čileanski redovnici prihvatiše tu činjenicu kao nešto neizbježivo, kao što je u njihovoj zemlji neizbježiv potres ili tuča. Policija je stigla

kasno i nije ni mogla učiniti drugo osim da uzme otiske prstiju i popiše nestale predmete.

Život se nastavio kao da se ništa nije dogodilo. Lađe, čileanskih i inozemnih poduzeća, ulazile su i izlazile iz stare luke koja uvijek vrvi mornarima, prodavačima i kupcima. Uostalom, takav je život svih velikih luka. Ako otvorite telefonski imenik, naći ćete na stotine imena naših sunarodnjaka, napose s otoka Brača, koji su odabrali ovu luku da u njoj rade, stvore obitelj i umru. Bilo je među njima veoma bogatih i uglednih ljudi.

U starom samostanu živjela su onda dva časna starca svećenika s nekoliko mlađih redovnika koji su vodili besplatnu osnovnu školu. Škola je imala prostorije u središnjem dijelu samostana. To je davalo život ovim starim zidinama. Sada, u ljetu, bilo je sve pusto i mrtvo. Boravio je tu i jedan brat pomoćnik, koji se brinuo za crkvu i blagovaonicu. Kad sam stigao u Valparaiso, on je bio na odmoru kod rodbine negdje na Jugu, a zamijenio ga je jedan brat suradnik iz Santiaga, fray Eliodoro.

Njega je najviše potresla provala u crkvu; bio je ionako »slab na živcima« kako se to obično kaže. Nikako da se smiri kao da je on odgovoran za provalu. Kazali su mi da je dugo vremena pod nadzorom psihijatra. Poslali su ga u Valparaiso da se malko oporavi, ali ga je provala toliko uznemirila da nije imao volje ni za što: jeo je veoma malo, a po noći se šetao po klaustru tobože da bi očuvao samostan i crkvu od provalnika. Jednog sam ga jutra pozvao da pođe sa mnom na plažu. Računao sam da će mu kupanje i morski zrak vratiti tek. Predložio sam mu da poslije kupanja potražimo restoran gdje se mogu dobiti svježe školjke. Pristao je.

Silazili smo niz strmu ulicu do male ravnine pred samostanskom ogradom.

— Prozor je visok. Kako se lopov mogao spustiti u crkvu? — zapitao me. — Vjerojatno je privezao konop o rešetke i spustio se. Zamislite, da mu je konop bio prekratak, bio bi se ubio.

— Možda i ne bi kao što se nije to dogodilo ni svetom Ivanu od Križa kad je bježao iz samostanskog zatvora u Toledu — odgovorih.

— Da, ali on je bio svetac, a ne lopov kao ovi naši koji badava jedu sirotinjski kruh. Zastao je, a onda naglo izustio: — Baš kao i ja.

— Pa ti radiš u vrtu, čistiš samostan, rediš crkvu. Zar to nije posao?

Na maloj visoravni djeca se zabavljala vukući za rep starog psa. Jedan ga je dječak udario štapom po glavi. Bijedno pseto zajauče i zatetura.

— Udri ga još jače, Juanito, udri ga! — sokolili su ga drugovi. Ja sam požurio, istrgao Juanitu štap iz ruke i bacio preko ograde.

— Dečki, tako se ne radi sa starim i bolesnim psom! — ukorio sam ih i nastavio šetnju sa fray Eliodorom.

— A čemu da živi? Više nije ni za što. Baš kao ni ja — govorio je brat suradnik.

— Pa ti si još mlad. Zašto uspoređuješ sebe sa starim psom.

— Ima i mladih staraca, a to sam ja.

— Nemoj tako! Sjeti se blaženog Martina de Porres koji je volio i hranio životinje. On je bio brat suradnik kao i ti.

— Znam, znam. Njegov mi je životopis uvijek na stolu. Zacijelo mislite na onu zgodu kad je beato Martinito izliječio psa kome su uličari razbili glavu? Ili možda mislite na onog mrtvog psa što ga je oživio? Zar ne vidite da je i beato Martinito činio gluposti. Čemu oživljavati starog mrtvog psa, kad će i onako uskoro uginuti?

— On je to činio radi ljudi, a ne radi psa: da ljudi uvide kako ne smiju zlostavljati životinje. Sjeti se svetoga Franje koji je životinje nazivao braćom.

— I ja volim životinje — odvrati fray Eliodoro, ali smatram da bi stare i bolesne trebalo ubijati, doduše na fini način, da se ne muče. Kao što Eskimi ostavljaju svoje starce na snježnim poljanama da se smrznu. E, da sam barem neki stari Eskim.

— Što to govoriš?

— A, ništa, ništa! Šalio sam se.

— Ali se beato Martinito nije šalio — rekoh žaleći razbiti njegove crne misli. On i danas pomaže ljudima i životinjama.

— Vi valjda mislite da sam toliko naivan. U vašem samostanu, u Santiagu, nalazi se u dvorištu kip blaženog Martina. On, po običaju, uvijek ima u ruci metlu kao znak svog posvećenja. Zar niste opazili kako pobožne žene otkidaju slamčice s metle tako da su je potpuno ogoljele? Zar slamčiće njegove metle čine čudesa?

— Ne čine to ni slamčice ni beato Martinito, nego Bog koji nagrađuje vjeru prostodušnih.

— A među te prostodušne (»gente sencilla«, naglasio je on) ubrajate i nas braću suradnike koji služe jedino za niske poslove: da čiste, kopaju, peru, kuhaju.

— Nemoj tako, brate! Ni jedan rad nije nizak ako je učinjen radi Boga. Tebe svi vole i brinu se za tvoje zdravlje.

— Ali bi bili mirniji da me nema, zar ne?

— Svatko se može razboljeti. To nije nikakva sramota.

— Vi to ne znate — primjeti dosta ogorčeno.

Nisam htio dalje raspravljati. Bojao sam se da ga ne uznemirim jer mi je postalo jasno da živi u svijetu straha i slutnji.

— Evo nas na plaži! — rekoh veselo. I on je izgledao nekako smireniji. Svukli smo se i sunčali. Motreći ogromne valove i plivače koji su se s njima borili, uzdahnuo sam:

— Ah, u tim je valovima, baš u ovom kraju, nestao i jedan moj zemljak, Roko Matjašić, veoma nadaren slikar i jedan od osnivača slikarske škole u Valparaisu.

— Čuo sam za njega — reče fray Eliodoro. — U muzeju ima dosta njegovih djela. Ubili su ga?

— Ne znam.

— Onda se sam ubio?

— Ne znači. Ti barem znaš da i mala neopreznost u ovom moru može biti uzrokom smrti. Roko je volio loviti školjke. Jednog je dana, blizu Con-Con-a, zaronio i nikad više nije izišao na površinu.

— Ni mrtav?

— Ni mrtav.

— Bar je sada u miru. Bog mu se smilovao! Da bi i meni što prije! ...

Zašutio je, a i ja s njime. Danas ga već treći put čujem govoriti o smrti. Da ga ne progoni tanatomanija?

— Idemo u more — rekoh — ali oprezno.

Fray Eliodoro se prvi bacio među valove. Dobro je plivao. Kad smo opet bili na suhom, ja sam tresao sa sebe pržinu koja se uvukla u cijelo tijelo, napose u kosu.

— Ah, divne li naše Dalmacije! — rekoh. — Ovdje se samo rashladiš, ali ne opereš.

— Tuširat ćemo se kad stignemo kući — smijao se fray Eliodoro.

— A sada ćemo na školjke, — govorio sam dok smo se oblačili.

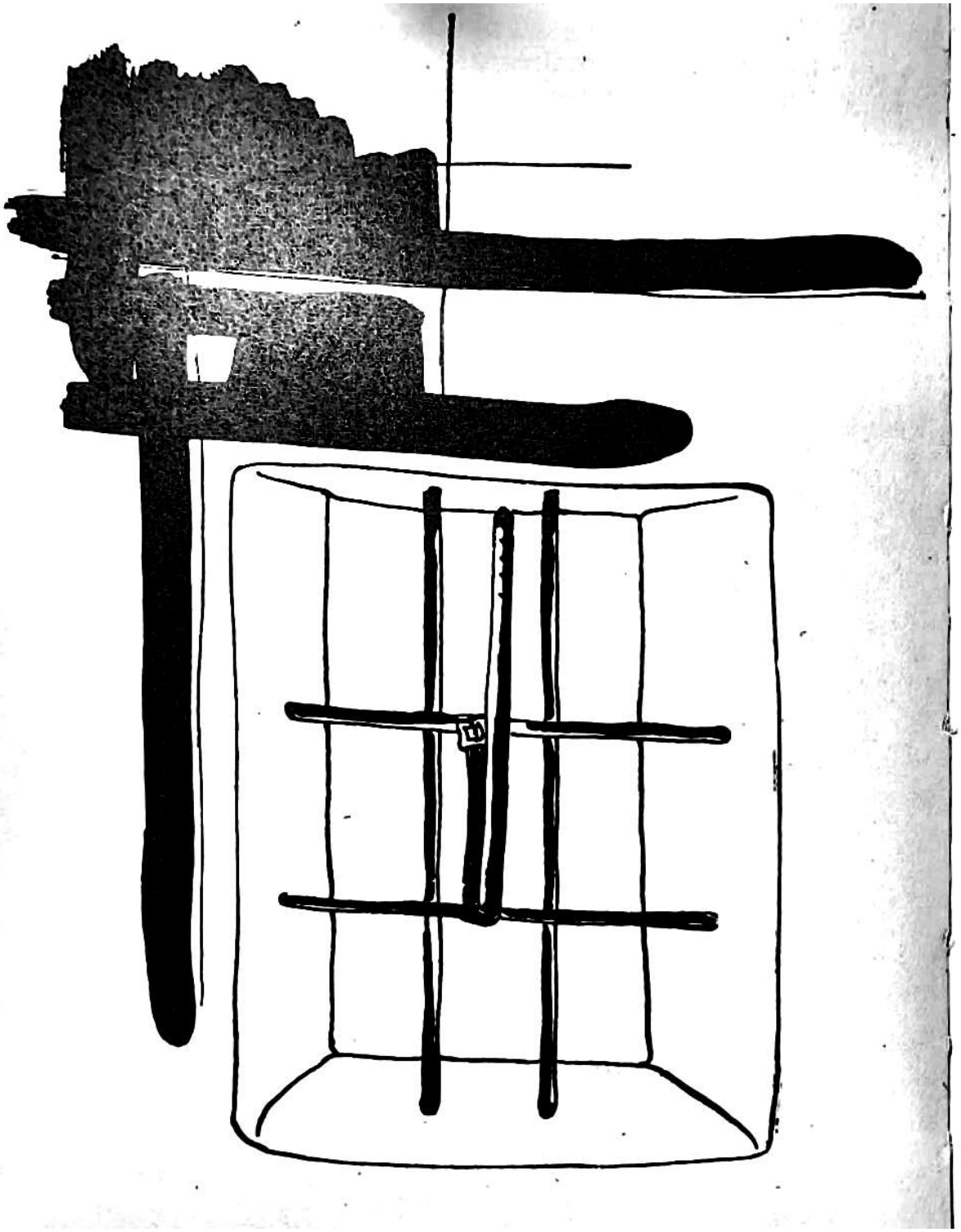

Pred restoranom je bio razapet zaslon koji je stvarao ugodan osjećaj svježine i hlada. Oko stolova stajali su parovi i čavrljali. Znali smo stari čileanski recept: školjke treba napuniti sokom od limuna i zaliti dobrim bijelim vinom. Fray Eliodoro je jeo s tekom i pio. Kao da mu se povratilo dobro raspoloženje. Ali kad su ušle u dvorište djevojke u zagrljaju vojnika, on me zapita:

— Što pak one ovdje rade? One su vojničke školjke. Ni njihov život nema smisla kao ni moj.

— Brate, svatko je odgovoran za sebe! Ti imaš svoje zvanje, koje posvećuje tebe i druge. Ne brini se za te djevojke! Jedi i budi veseo!

Ali on više nije htio jesti. Izišli smo na ulicu. Zaustavio sam prvi taksi da nas povede na brdo gdje je samostan. Vrućina je bila nesnosna. Nismo ni riječi progovorili. Tek kad smo ulazili u samostan, reče mi:

— Hvala, oče! Lijepo je od Vas da ste me pozvali na školjke. Vi se sutra vraćate u Santiago. Posjetit ću Vas. Ja živim u susjednom samostanu. Koliko li je nekad moralo biti redovnika u našem glavnom gradu kad su imali dva samostana!

Srdačno smo se te večeri oprostili, ali se u me uvukla neka neugodna slutnja.

Fray Eliodoro nije došao da me posjeti. Njegovo se zdravstveno stanje naglo pogoršalo. Jednog jutra pronijela se užasna vijest: fray Eliodoro se objesio o rešetke prozora svoje ćelije.

Balada iz Magallanesa

Što ima vrednije od ljubavi?

F. M. Dostojevski, Bjesovi.

Jedne sam godine proveo ljetne praznike u Punta Arenas, najjužnijem gradu Čilea i upravnom središtu pokrajine Magallanes. Bili su to zapravo »radni« praznici jer mi je bila povjerena zadaća da izvidim mogućnost otvaranja neke više škole u sklopu Katoličkog sveučilišta u Santiagu. Mene je taj grad zanimao ne samo radi legendi o Ognjenoj Zemlji i običaja urođenika Patagonije, nego jer je to bio grad naših starih hrvatskih doseljenika koji su tamo prispjeli ne zbog neke pustolovine kao Fernao de Magalhaes, nego jer ih je na to prisilila borba za život. U tom je gradu živio priličan broj mojih bivših učenika i studenata raznih fakulteta Katoličkog sveučilišta. Guverner provincije i biskup bili su potomci naših doseljenika; prezimena su im svršavala na **ić**. Obitelj kod koje sam odsjeo studirala je također na Katoličkom sveučilištu (ona porijeklom iz Hrvatske, on iz Italije). Kad su me zapitali koga bih želio najprije posjetiti, odgovorio sam bez okolišanja:

— Mrtve!

— Pa oni mogu čekati, — nasmije se gospođa Ettie. — Čekaju Vas guverner i biskup. Već su obaviješteni o Vašoj zadaći.

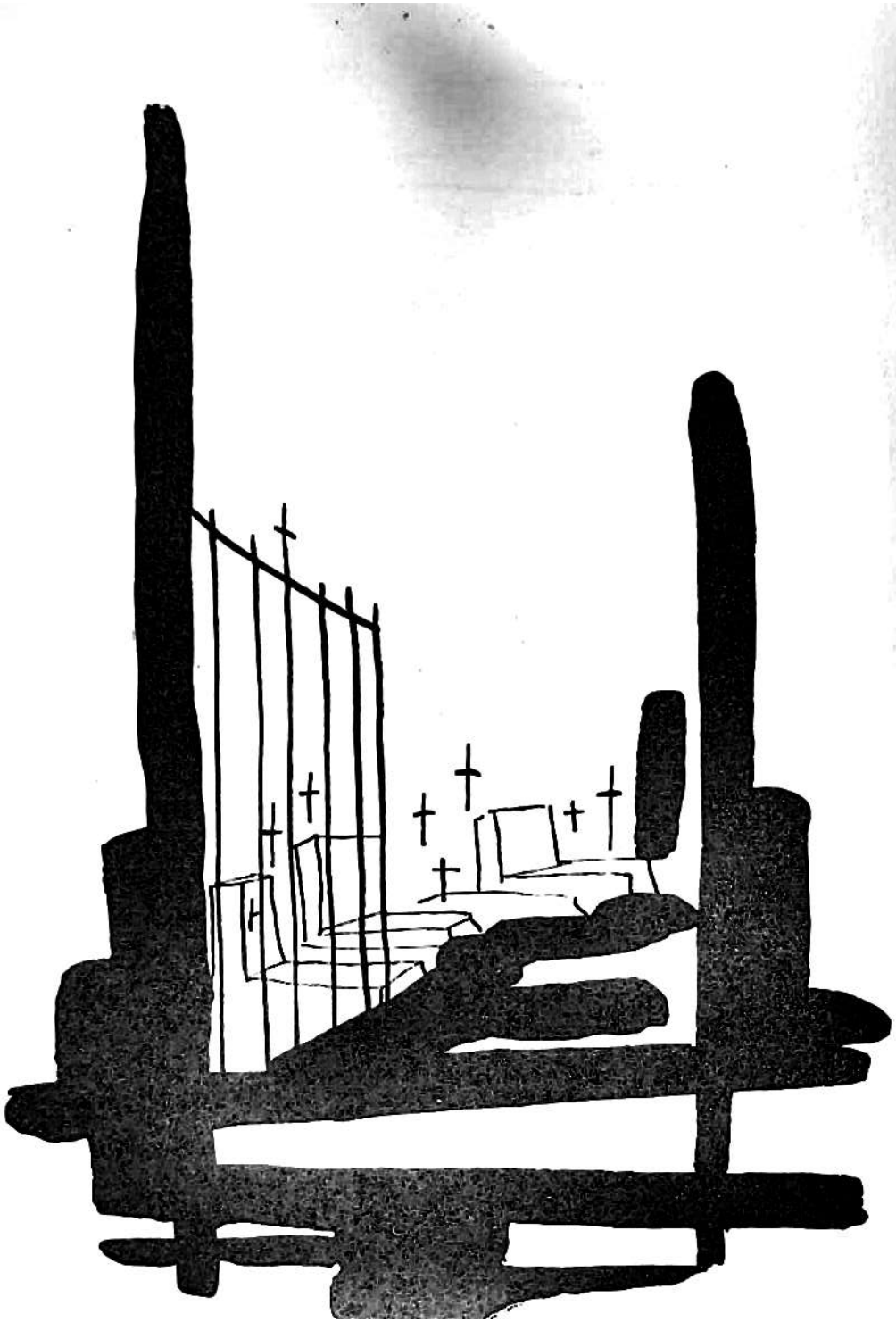

— Mislim da se mogu strpjeti, ali oni na groblju čekaju me odavno.

— Vi ste kao moj otac. Kad nešto zabije u glavu . . . — rekla je to **po naški** da je ne razumije suprug.

I povedoše me svojim autom do groblja. Nije to bilo groblje kao ono što sam pronašao na pustinjskoj **pampi** (široka pjeskovita visoravan) Atakame gdje strše križevi s izblijedjelim imenima na pješćanim humcima. Budući da u pustinji nema cvijeća, ondje se ponekad nađu ostaci papirnatog ukrasa i vijenaca talijanske proizvodnje. Među tim križevima i natpisima nalaze se i oni s prezimenima i imenima naših doseljenika, napose Dalmatinaca, koji su u potrazi za srećom našli smrt u **salitrerama** (nalazišta nitrata), zaboravljeni i napušteni. Ovdje, u Punta Arenas, grobovi su kao u priobalnom pojasu Jadrana, čisti, bijeli i puni cvijeća.

Dok sam ja s bilježnicom u ruci lutao grobljem, moji domaćini Ettie i Jaime čekali su me na ulazu. Mislim da trećina grobova skriva kosti naših doseljenika. Stariji nadgrobni natpisi, nerijetko veoma dirljiva sadržaja, pisani su hrvatskim jezikom, ali on ustupa malo pomalo pred španjolskim. Prvi je naraštaj govorio u kućama hrvatski, drugi je miješao hrvatski sa španjolskim, a treći već govorio samo španjolski. A to se opaža i na nadgrobnim natpisima. Ti naši vrijedni pomorci, trgovci i zanatlije nisu se naročito obogatili kao što se to dogodilo s onima na Sjeveru. (Antofagasta, Iquique) ili u središnjoj zoni (Valparaiso). Ovi na Jugu postali su »dobrostojeći« građani i najveća im je briga bila da svojoj djeci omoguće školovanje koje oni nisu imali. Upravo je iz Magallanesa proizašao najveći broj intelektualaca, liječnika, odvjetnika, ekonomista, sveučilišnih profesora, pisaca potomaka naših ljudi. Ponose se svojim precima, ali znaju

tek po koju hrvatsku riječ. Oni se osjećaju Čileancima, iako svatko od njih želi bar jednom posjetiti zemlju svojih otaca i djedova. Malo ima čistih brakova naših domorodaca. Poznavao sam tri brata, sinove naših iseljenika: visoki, kršni i pametni momci, sva su trojica danas sveučilišni profesori; stariji je oženjen Španjolkom, srednji Nijemicom, a najmlađi Talijankom. Njihova djeca govore samo španjolski.

— Što ste pronašli? — zapitala me Ettie.

— Moju domovinu koja spava vječnim snom.

Pročitao sam im i preveo nekoliko nadgrobnih natpisa. Najdirljiviji su bili oni na dječjim grobovima. (Rado bih naveo ovdje nekoliko osjećaja urezanih u kamenu, ali se moja bilježnica izgubila).

— Vi ste romantik — reče Jaime.

— A zar Vaš nobelovac Pablo Neruda ne tvrdi o sebi da je romantik? Uostalom, da nije bilo mojih zemljaka koji počivaju tu na groblju, zar bi Magallanes bio tako napredan kraj?

— Imate pravo! Zato Vas pozivamo da se prošetate s nama po Magallanesu, da vidite njegove ljepote i bogatstva.

Vodili su me po divnim predjelima gdje su prastare šume pretvorene u nacionalni park; gdje se more urezalo duboko u kopno kao najljepši fjord; gdje na livadama i malim brežuljcima pasu silna stada ovaca te izgleda da je snijeg prekrio čitavi kraj.

— Zna li se njihov broj? — zapitah.

— Teško, odgovori Jaime. A bilo ih je još više, na milijune, dok čovjek nije izmislio sintetičku vunu. Našu su vunu kupovali najviše Englezi. Oni još i danas imaju svoje vile na tim prostranstvima kao upravitelji i zakupnici stoke. Pokušali smo s gajenjem krava jer vuna više nije unosna kao prije.

Ali krave trebaju pašnjake. Zato treba najprije da posijemo travu i iskušamo otpornost australskih krava. Jaime se raspričao kao pravi stručnjak.

Jaime je bio izvrstan vozač, ali ovce ne poznaju prometne znakove ni pravila pa su nahrupile na cestu tako da smo se morali zaustaviti. Pogledao sam na stranu i opazio uginulu ovcu u maloj lokvi. Upozorio sam Jaimea. On se nasmijao, skočio iz auta i podigao ovcu.

— Nije mrtva, nego prokisla. Njezina je vuna tako obilna i gusta a k tome puna vode, da se ne može pomaknuti. Gledajte, sad će oživjeti!

Dovuče ovcu na cestu. Ona se neko vrijeme sušila na suncu, a onda se počela micati dok nije najednom potrčala za svojim drugaricama.

Ettie je nagovarala muža da požuri jer nas je njezin tata, don Antonio, pozvao na ručak. A što je najvažnije, on će sam spremiti ručak i to bakalar, na tri različita načina. Ja sam njega i njegovu gospođu Mariju upoznao u Santiagu kad se Ettie upisala na pravni fakultet. Za mene je on bio »šjor Toni«, a ona »šjora Marija«, ali on je htio da ga zovem »po proleterski« Toni, a nju Marija, na što mi je bilo teško pristati.

Već su nas čekali. Šjor Toni je gunđao:

— Ah, ovi popovi! Nikada ne znaju kad počinje misa.

— Ali ja nisam šofer, šjor Toni! — rekoh smijući se.

— Znam, znam, ali Vi ne znate da je i Jaime imao biti fratar ili pop, ali je na vrijeme pobjegao . . .

— Šuti, Toni! — korila ga je šjora Marija. Kako to govoriš.

— Šalim se, — govorio je šjor Toni. — A sada sjednite i, dobar tek!

Juha je već bila na stolu; juha od bakalara. Kad sam pohvalio njegovu kuharsku vještinu, šjor Toni reče:

— Jedino što ne znam načiniti od bakalara, to je torta.

— Još bi se i to htjelo! — upadne njegova žena. — Tri **pjatance** (jela) od bakalara, pa još i torta! Da se pretvorimo u bakalar!

— Ili ne vidiš da je naš gost suh kao bakalar. Kao da jede stranice od knjiga. Ne bojte se! Sve ćemo to mi zaliti čileanskim vinom, pak da vidite kako će bakalar zaspati u želucu — smijao se šjor Toni.

Poslije ručka prijeđosmo u malo predsoblje da popijemo kavu. Don Antonio se raspričao o nekadašnjim vremenima. Ettie je od vremena do vremena prevodila mužu najvažnije odlomke tatina pričanja.

— Kada i gdje ste upoznali svoju ženu? — zapitah ga.

— E, to je duga, duga priča!

— Da čujemo!

— Ako dozvoli **padrona** — odgovori on namigujući prema ženi.

— Samo nemoj govoriti ludosti, — upozori ga šjora Marija.

— Ako je ljubav ludost, a čini mi se da jest, onda imaš pravo — odvrati Don Antonio i započe jednu od najljepših ljubavnih priča koju sam ikada čuo.

— Vi barem znate da se u naše doba nije moglo javno voditi ljubav kao što to danas čine. Bio si sretan ako si mogao **mladu** otpratiti od crkve do kuće ili ako si nedjeljom s njom prošetao po obali držeći je za ruku. Poljupca ni za lijek. Koliko sam večeri, po studeni i vjetru, prosjedio na željeznom

stupu oko kojeg se omotava uže za privezivanje brodova, samo da bi mi **šinjorina** mahnula rukom s prozora i, bez riječi, dala naslutiti da me voli. Poklade su bile jedina prigoda da se dirnemo, napose posljednji dan kad poludi cijelo mjesto, jer već o ponoći zvonit će zvono i navijestiti korizmu, a to znači da se naš susret mora odgoditi za godinu dana. Ne govorim da je kod svih mladića bilo tako, ali kod nas jest, jer je **moja** bila odgojena kao časna sestra. Bojao sam se više nje nego njezine majke. Došla mi je sto puta želja da je uštinem, izljubim, ali nisam se usudio. »Platit ćeš ti meni poslije« — tješio sam se. Mi smo samo riječima izjavljivali da se volimo i da ćemo se vjenčati. Zadnjih poklada koje sam proveo u domovini, dogovorili smo se da ću se ja zaposliti na nekom brodu da zaradim novaca i budem u mogućnosti popraviti staru kuću i kupiti namještaj. Onda bismo se vjenčali. Baš je završio prvi svjetski rat. Nevolja pritisla sa svih strana. Meni se pružila prigoda da se zaposlim na nekom prekooceanskom parobrodu. Plaća je bila dobra, a ja se pomamio i pristao. Pisao sam svojoj dragoj da ću biti odsutan dulje vremena, ali da ću zaraditi mnogo novaca i vratiti se da se vjenčamo.

Tako sam stigao najprije u Montevideo, a onda u Punta Arenas. Ovdje sam se iskrcao po nagovoru mojih sumještana u uvjerenju da ću se obogatiti. Pisao sam joj opet i sve joj lijepo rastumačio. Rekao sam joj da samo nju volim i da nisam ni jednu drugu ni dirnuo, ali ona, kao ženska, nije mogla čekati i počela je hodati s drugim mladićem, inače mojim dobrim prijateljem koji je bio iz imućne seljačke obitelji.

— Pa rekla sam ti tisuću puta da nisam primila ni jedno tvoje pismo — upade mu u riječ doña Maria. — Onda nije bilo avionske pošte i pisma su se lako gubila.

— Možda ti nisi primila moja pisma, ali jesu tvoji rodietlji koji nisu bili voljni dati svoju princezu jednom siromašnom ribaru. Jer kako to da je moj brat primio sva pisma koja sam poslao iz Amerike, a tvoji nisu? — I znate što mi je učinila? Udala se za moga prijatelja. To mi je pisao brat i nadodao da moja ljubljena već očekuje dijete. Rodila se djevojčica kojoj su dali ime Mery, po amerikansku, jer Marija zvuči težački. Možete zamisliti kako mi je bilo teško pri srcu. Mnogo puta mi je došla napast da se ubijem. Eto, vidite koliko sam je volio.

Don Antonio se zamislio i duboko uzdahnuo.

— I što se poslije dogodilo? — zapitah.

— E, onda se upleo Bog i jednog dana pozvao k sebi njezinog dobrog muža. Priznajem da je bio bolji od mene, a ne samo imućniji. Možda sam je ja ipak više volio nego on, pokoj mu vječni, pak mi ju je Bog i vratio. Čekao sam godinu dana da prođe **korut** (tugovanje) a onda sam joj ponudio da dođe k meni s kćerkom u Punta Arenas, na moj trošak. I da njezini roditelji ne bi pomislili da je varam, predložio sam joj odmah vjenčanje »per procura« (preko opunomoćenika). Tako smo i učinili i eto ti nje s kćerkom u Punta Arenas. Imao sam veliki dućan mješovite robe i nad njim ovaj stan. Djevojčicu sam zavolio kao da je moja vlastita kćer i htio je pokćeriti, ali to nisu dali njezini djedovi u domovini. Ipak nisam zadugo ostao bez djeteta. Nakon godine dana rodila se Ettie.

— Postali ste ne samo otac nego i djed, kako čujem.

— Jest, ima tome već dosta godina. Mery ima troje, a Ettie jedno, ali se nadam da će ih još imati mnogo, mnogo. Ja volim djecu. Samo ne volim da me zovu »abuelito« (djed, španjolski). Hoću da me zovu »nono« a nju »nona«, onako, po našu.

Ettie je pomno slušala tatinu priču. Bila je jedna od rijetkih naših djevojaka u Čileu koja je razumjela i govorila hrvatski. Digla se i poljubila tatu. Njezin je suprug čitao novine kao da ga nije mnogo zanimala don Antonijeva priča.

— Da li Vam je poznata don Antonijeva ljubavna priča? — zapitah ga.

— Čuo sam već desetak puta njegovu »baladu« — odgovori.

— Zašto »baladu«?

— Jer se don Antonio znade i rasplakati dok je priča. On to čini mnogo dulje i s više potankosti nego li je to danas učinio. Pravi epsko-lirski spjev — smijao se Jaime.

— A je li sve bilo ovako kako je to ispričao don Antonio? — zapitah doñu Mariju.

— Uglavnom jest, ali on nije ništa rekao o nevoljama koje smo imali u Punta Arenasu.

— Ili ti je što nedostajalo? — uplete se don Antonio.

— Jest! Mir, — odgovori ona odlučno. — Kad smo stigle, kći i ja, Toni je bio prvih dana uvijek uz nas. Vodio nas je svuda, upoznavao s našim svi-

jetom, a onda je najednom počeo da nas ostavlja same, napose navečer. Govorio je da mora na neke sastanke. Tek smo kasnije doznale da je član, čak i odbornik socijalističke stranke. Mnogo puta je sudjelovao u štrajkovima, a neke je i sam organizirao. U mene se uvukao strah, grozni strah, pogotovu kad su ga jednom pritvorili. Srećom, bilo je to samo za nekoliko sati. Molila sam ga i kumila da se ostavi tog ćorava posla, ali on je tvrd kao naš dalmatinski kamen.

— Ja i sada isto mislim — prekine je don Antonio. — Zar nije sramota da Englezi još i danas upravljaju našom vunenom industrijom i da mi kupujemo od njih našu prerađenu vunu?

— I još jednu stvar moram Vam reći, **mi padre,** — nastavila je doña Maria. — Kad smo stigle ovamo, išao je s nama svuda pa i u crkvu, a poslije ni crkve ni ispovijedi.

— Ispovijedit ću se kad budem umirao — opet će don Antonio.

— Ako budeš imao vremena, — nastavi ona. — I to vam je bila muka; kako da rečeš grijehe kad ne znaš španjolski, a svećenik ne zna hrvatski. Na sreću, jedan je salezijanac bio Slovenac, pak smo se nekako sporazumjeli. Uvijek mi je davao istu pokoru: pet Pater noster i pet Ave Maria. A to je bilo lako shvatiti.

Naš je razgovor prekinula Mary sa svojom djecom. Došla je vidjeti svećenika **iz našega kraja.** Ona mi je potvrdila don Antonijevu ljubavnu priču.

Prošlo je od tada mnogo godina. Don Antonio i doña Maria počivaju na groblju u Punta Arenas, združeni zauvijek. Na njihovu grobu ima uvijek svježeg cvijeća. Kćeri ih nisu zaboravile, a unuci se rado sjećaju **nonota** i **none.**

NEKOLIKO RIJEČI O PISCU

Pošto sam (zamoljen od urednika da napišem pogovor ovoj knjizi) pročitao Kupareove pripovijetke, našao sam se u nedoumici: otkuda započeti? Dvojbu mi je izazvalo pitanje, da li je potrebitije predočiti čitatelju djelo ili pisca? Nametnula mi se još jedna sumnja: je li uopće uputno raščlanjivati ove beletrizirane doživljaje, ove isječke života koji jasno i neposredno govore o svagdanjim ljudskim sudbinama? Iako su ove male drame donesene iz jednog nama udaljenog kontinenta, tako su nam bliske, toliko ljudske da ih osjećamo kao dio vlastitih uznemirenosti ili onih teškoća s kojima se sudara život ljudi iz naše najbliže okoline. Predočene čistim i jednostavnim jezičnim izrazom, ove kratke storije dosižu toliki stupanj razumljivosti da svojom vlastitom snagom progovaraju i osvajaju svakoga tko ih čistom nakanom prihvati. Ulaziti u njih nekim stilističkim instrumentarijem značilo bi počiniti nad njima izvjesno nasilje koje bi možda više škodilo, nego koristilo. Jasnoći ne treba veća jasnoća ni čistoći veća čistoća. Potrebitije će zato biti, čini mi se, progovoriti nešto o piscu.

Starijoj čitalačkoj generaciji Rajmund Kupareo nije nepoznat. Tridesetih i četrdesetih godina nalazili smo njegovo ime među onom grupom pjesnika koji su određeno stajali na katoličkim osnovama i svojim poetskih traženjima željeli ljudima pokazati Boga. Nastup pjesnika toga kruga nije moguće zaobići. Koristeći se motivima zajedničkim svim pjesnicima, ne isključujući

ni jedan, svi oni upravo hitaju da traže svoje vlastite pjesničke staze. Oslanjajući se jednim dijelom na ostatke ekspresionističkih izraza, koji su bili još uvijek vidljivi u hrvatskoj poeziji tog vremena, svaki od njih traži i pronalazi svoj put. Taj tragalački uspjeh potvrđuju stihovi istaknutih predstavnika te grupe, Ive Lendića, Gašpara Bujasa, Jerolima Kornera, Tona Smerdela, Alekse Kokića, Serafina Mičića i najmlađega među njima, Rajmunda Kuparea. Ova pjesnička generacija tražitelja nadnaravnog smisla postojanja, dovodi do zamjerne visine hrvatski pjesnički izraz u razdoblju između dva rata i tom je vremenu, u izvjesnoj mjeri, dala svoje obilježje. Iako je u izrazu svakog pojedinoga od njih bilo veoma mnogo samoniklosti, oni se, što se idejnog opredjeljenja tiče, neposredno nadovezuju na nasljeđe nešto starijih pjesnika bez kojih se ne može zamisliti razvojna nit naše duhovne lirike. Bili su to odreda pjesnici vrlo smirena temperamenta, ali duboko proživljenih osjećaja. Zaljubljeni u prirodu i njezine raznovrsne pojave, iz toga izvorišta crpe nadahnuća. Ništa, pa ni patnja, ne može ih pokolebati u uvjerenjima. U tu generaciju spadaju Đuro Sudeta, Nikola Šop, Milan Pavelić, Sida Košutić, da se samo nekih imena prisjetimo. Njima je prethodilo nešto starije pokoljenje vjerskim idejama naklonjenih pjesnika među kojima su istaknutiji Jovan Hranilović, Marin Sabić, Đuro Arnold, Jovan Sundečić, Izidor Poljak i drugi. Njihovu poeziju prožima neko samotničko raspoloženje, ali oni, nesumljivo pod Verlainovim utjecajem, svoja proživljavanja pretvaraju u polazište prema potpunom predanju. Što zapravo razlikuje ova tri pokoljenja? Samo to, što svako od njih raskida s izražajnim nasljeđem i zamjenjuje ga svojim. Svako od njih postiže uspjehe, ali tek je Kupareova generacija stala ravnopravno uz bok pjesnicima drukčijih tematskih i ideoloških opredjeljenja.

Čitaocima koji su tada pratili književna gibanja jedva da je potrebito ovo dozivati u sjećanje. Međutim,

ako netko od mlađih želi potražiti Kupareovo mjesto u predratnoj književnosti, eto gdje će ga u prvom redu naći. Ako pak hoće bolje upoznati njegov stvaralački rad, evo mu nekoliko podataka o životu i djelovanju ovog u zadnje vrijeme dosta šutljivog književnog pregaoca.

Kupareo je rođen u Vrboskoj na Hvaru, otoku sunca i pjesnika, 1914. godine. Prve temelje humanističkog obrazovanja dala mu je Dominikanska klasična gimnazija u Bolu na Braču. Pjesništvom se počeo baviti u gimnazijskim godinama i već mu je 1930. god. objavljena prva pjesma (»Ozanin prvi pozdrav s Lovćena«, u glasniku »Gospina krunica«, 1930/7). Od tada pa danas književno je aktivan. U gimnaziji je bio pokretač učeničkog lista »Plantae virentes«. List je uređivao i u njemu objavljivao svoje mladenačke radove. Teološke nauke pohađao je na Dominikanskoj bogoslovskoj školi u Dubrovniku. Odmah na početku tog studija obnovio je izlaženje almanaha »Akvinac«. Uređivao ga je nekoliko godina i u njemu surađivao.

Prije završetka bogoslovskih nauka Kupareo proživljuje tešku zdravstvenu krizu. Došao je bio do samog ruba života. Na njegovo inače krho tijelo survala se teška bolest. Morao je kao plućni bolesnik duge mjesece odležati u bolnici. Premda je bio svjestan vrlo teškog stanja u kome se nalazio, nije klonuo. Snažnom voljom i neukrotivim duhom svladava opaku bolest. Iako je znao da je vrlo blizu smrti, u stalnoj vrućici koja mu nije dopuštala da ustane iz kreveta, on pjeva s puno nade i čežnje za svojim životnim idealima:

Gledaj, Gospo! Sustali i pripeti o hridine
borovi opet dižu glave i šire ruke:
grle anđela proljeća.
Onog istog, koji je k tebi nekog jutra prišao
prije mnogo stoljeća.

— — — — —

Znam, Gospo, posivjet ću u naponu
mladenačke sreće.
ko grmlje uz putove koje podjeda prašina
mnogo godina,
Al meni je dosta da jednom na ruke
primim Gospodina,
pa makar umro ko malovjeko proljetno
cvijeće.

(Gospa i ja dočekujemo proljeće)

Velik dio pjesama ispjevanih u tim danima objavio je u zbirci **Pjesme i psalmi** (1939). Iz istog razdoblja potječe i njegov prvi roman **U morskoj kući** (1940). Potresna je to i uzbudljiva kronika iz bolnice za plućne bolesti, djelomično autobiografskog obilježja.

Od 1939. do 1941. živi u Resniku kod Zagreba gdje vrši dužnost kapelana. Još je uvijek rekovalescent, ali uza sve to vrlo mnogo radi. Tu je napisao oveću novelu **Jedinac** (objav. 1942), a pjesme iz tog vremena, obojene novim sensibilitetom što ga je u pjesniku izazvao život na selu, sabrane su u zbirci **Nad kolijevkom srca** (1945). Jedna im je od osnovnih značajki traženje logične veze između nadnaravnosti i reda u prirodi, uočavanje ravnoteže među transcendentalnim i ovozemaljskim:

Svrstani u redu kukuruzi
prekriše polja sva,
putuju u jesen kroz zlo ljeto
dva i dva ...

Na raskršću cesta dobrome Križu
dignu na pozdrav bat;
njima je svaki siromah otac,
a Isus brat.

A On ih blago pogleda s križa
i rukom pokaže put:
tog časa klip je postao zlatan
i žut...

(Kukuruzi)

Tišina mirisnih livada prisjeća Kuparea njegova djetinjstva i tu počinje pisati svoj drugi roman **Baraban** (1943). U njemu se vraća svom rodnom otoku pa priču isprepliće oko prastarog običaja noćnog ophoda po hvarskim selima u Velikom tjednu.

Godine 1941. dolazi u Zagreb gdje mu je povjerena dužnost upravitelja Dominikanske naklade »Istina« i uredništvo glasnika »Gospina krunica«. Uz uvodne članke koje iz mjeseca u mjesec piše, objavljuje i dalje pjesme i pripovijetke surađujući gotovo u svim ondašnjim katoličkim časopisima. Ali ono što je tiskano samo je manji dio njegova književnog rada. Veći dio rukopisa propao mu je prigodom bombardiranja maksimirske »Željezničarske kolonije«, 22. veljače 1944. I sam se našao pod ruševinama iz kojih se čudnim slučajem izvukao živ. U to vrijeme upravo je završavao studije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Nakon rata mijenja se smjer Kupareova rada. Vrhovni starješina Reda šalje ga s nekolicinom subraće iz drugih država (Francuske, Italije i Španjolske) da sudjeluje u obnovi čileanske dominikanske provincije. Neko se vrijeme zadržao po evropskim zemljama, a onda je otputovao u Chile. O njegovu djelovanju u toj prekomorskoj zemlji stizale su vijesti preko raznih izvještaja. Proveo je u Južnoj Americi punih dvadeset godina, od 1950. do 1971, radeći vrlo plodno. Ponuđena mu je odmah katedra filozofije umjetnosti na Katoličkom sveučilištu u Santiagu. Godine 1956. izabran je za dekana Filozofskog fakulteta. Na četiri Međunarodna kongresa katoličkih sveučilišta zastupao je svoje Sveučilište. Na Prvom panameričkom sastanku filozofa u Santiagu bio je član počasnog komiteta i održao uvodni govor. Godine 1958. promovira ga Filozofski fakultet santijaškog sveučilišta na čast doktora »scientiae et honoris causa«. Neposredno nakon toga vlada SAD poziva ga da zastupa Chile na prvom »Seminar for Hig-

her Education in Americas«. U Sjevernoj Americi ostaje godinu dana i proučava nove vidove američke kritike umjetnosti. Godine 1964. imenovan je vicerektorom Sveučilišta u Santiagu i ponovno biran za dekana Filozofskog fakulteta.

Vrijeme provedeno u Južnoj Americi upotrijebio je za znanstveni rad. Rezultate svojih istraživanja objavljivao je u raznim publikacijama na španjolskom i na engleskom jeziku u obim Amerikama i u Europi. U Santiagu osniva »Instituto de Estética« i pokreće reviju »Aisthesis«, jedinu te vrsti u Južnoj Americi, koja ubrzo stječe međunarodno priznanje. U isto vrijeme uređuje »Anales de la Facultad de Filosofía«.

U tom razdoblju intenzivnog znanstvenog rada Kupareo daje u javnost svoje najopsežnije djelo **»Tratado de Estética«**, zasnovano u sedam svezaka. Prva tri sveska izišla su u Santiagu (1964, 1965. i 1966). Izdavanje daljnjih dijelova morao je obustaviti jer je od prenaporna rada teško obolio. Čim se malo oporavio, nastavlja započeto djelo, ali su mu liječnici savjetovali da što manje radi.

Shvaćajući poeziju kao duševni odmor, i u vrijeme najintenzivnijih znanstvenih proučavanja ne odustaje od pisanja stihova. Izvan domovine objavio je dramu — misterij **Pasión de Cristo«** (Madrid, 1949) i dvije zbirke pjesama **Na rijekama** (1949) i **Blagoslov zvijezda** (1961). Pjesme nastale pod tuđim podnebljem nose u sebi težinu misaonosti i žudnje za rodnim krajem. Neke su mu pjesme prevedene na talijanski i ušle su u antologije prof. Salvinija i prof. Trogrančića. Opsežan roman u dvije knjige pod naslovom **Sunovrati** (1960) napisao je također u predahu od znanstvenog rada.

Zbog zdravstvenog stanja Kupareo stvara odluku da se vrati u domovinu. Od godine 1972. živi u Zagrebu. Radi i dalje na svom velikom djelu o problemima estetike i aksiologije i surađuje u domaćim i stranim časopisima.

Biobibliografski podaci o ovom svestranom i neumornom radeniku mogu se naći u reprezentativnoj knjizi **Hho 's who in the World,** Maraquis Inc. Chicago, I-rst ed. 1971/72.

Zbog službi koje je obavljao, Kupareo je imao prigodu da obiđe dva američka kontinenta, Europu i Bliski Istok. Jedan mali dio uspomena iz tih širokih svjetskih prostranstava dao je u ovim pripovijetkama što ih čitalac ima pred sobom. Ali to nije sve. Bogato životno iskustvo već je, izgleda, dobrim dijelom literarno obrađeno pa se nadamo da je ova prva knjiga uspomena početak onoga što ćemo uskoro moći čitati. Bila bi zaista šteta da što prije ne ugledaju svjetlo ovi osebujni radovi izrasli na vlastitim doživljajima. Usudit ćemo se reći da ova literatura ima dokumentarnu vrijednost.

U povjerenju se doznaje da je u ladicama Kupareova stola pohranjeno i dosta stihova. Trajna bolest ne dopušta mu da rukopise sređuje, ali prema istim povjerljivim obavještenjima izgleda da na tome radi. Od povratka u domovinu samo je jednom objavio nešto stihova (»Majčin glas«, Jelsa, 1976, br. 2).

Ne možemo se oteti dojmu da sva svoja književna djela Kupareo namjenjuje duhovnoj izgradnji svojih čitatelja. Iz njegova stava izbija uvjerenje da je umjetnost najizvornija tvorevina duha i da najkonkretnije odrazuje egzistencijalno stanje čovjeka i njegova vremena. Pripovijetke što ih čitalac ima u rukama potvrda su tome.

Fran Grassi

GRADSKA KNJIŽNICA ZAGREB

SADRŽAJ

	str.
Pripovijest o pripovijestima	5
Dnevnik	11
Plamen	23
Zaručnik	33
Bretonac	43
Lutka male Monike	53
Vozač	65
Ekleziolog	77
Konac ljubavne priče	87
Zlokobne rešetke	99
Balada iz Magallanesa	109
Nekoliko riječi o piscu	123

EV. 2009.

31.-05- 2025

Tisak: Novinsko izdavačko i štamparsko poduzeće
Varaždin

KGZ GRADSKA KNJIŽNICA ZAGREB
010142622

Književni izraz Kupareov nije opterećen fabuliranjem ni suvišnim uopćavanjem. Korijenje svih njegovih priča leži u vlastitom doživljaju. Ta osobina, prisutna još u prvoj njegovoj većoj prozi (»U Morskoj kući«), ostaje kao stalni stilogeni elemenat piščeva cjelokupnog pripovjedalačkog djela. Ako tome dodamo lirizam, koji kao osobna životna odrednica daje obojenost ovim stiliziranim proživljavanjima, istakli smo još jednu osobitost Kupareova pripovijedanja i ono što ga čini prepoznatljivim.

Gradska knjižnica
886.2-3
KUP
b
010142622 / 310.261